

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Vliv rodinného prostředí na kriminalitu dětí a mládeže

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Alena Plšková

Vypracovala:

Bc. Hana Buiglová

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vliv rodinného prostředí na kriminalitu dětí a mládeže“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Brně 7. 3. 2012

Bc. Hana Buiglová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi Miroslavu Buiglovi a celé rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé diplomové práce a které si nesmírně vážím.

Bc. Hana Buiglová

Obsah

1. Rodina	4
1.1 Charakteristika prostředí rodiny	4
1.2 Rodina, její prvotní a společenské funkce	11
1.3 Výchovné styly rodičů	15
2. Typologie dysfunkčních rodin	26
2.1 Neúplná rodina	28
2.2 Další typy dysfunkčních rodin	29
2.3 Děti separované od biologických rodičů	35
2.4 Typy ústavní výchovy	37
2.5 Odsouzení do výkonu trestu odnětí svobody	39
3. Náhradní rodinná péče	43
3.1 Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče	44
3.2 Osvojení – adopce	45
3.3 Mezinárodní adopce	47
3.4 Pěstounská péče	49
3.5 Pěstounská péče na přechodnou dobu	51
3.6 Poručnictví	51
4. Praktická část	
4.1 Cíle metody a stanovení hypotéz	54
4.2 Výzkum mezi kurátory	54
4.3 Výběr respondentů	55
4.4 Analýza a prezentace výzkumu	55
Závěr	69
Resumé	71
Anotace	72
Literatura	73
Seznam příloh	76

Úvod

Téma diplomové práce „Vliv rodinného prostředí na kriminalitu dětí a mládeže“ jsem si vybrala, protože pracuji jako sociální pracovníce a kurátorka pro mládež na úřadě obce s rozšířenou působností.

Kriminalita dětí a mládeže, jako krajní případ sociální patologie, tedy nejzávažnější porušení společenských vztahů formou přestupků a trestného činu, je intenzivně a dlouhodobě diskutovaným tématem. Výchozí podmínkou definování a uplatňování efektivní kontroly kriminality dětí a mládeže je přítom znalost příčin kriminality. Teprve po jejich důkladném poznání lze pomýšlet na žádoucí omezení trestné činnosti. V rámci etiologie kriminality dětí a mládeže se rozlišují dvě hlavní skupiny faktorů. Jde jednak o faktory vnitřní, do nichž patří individuální zvláštnosti jedince dané geneticky na základě hereditárních a konstitučních vlivů a jednak o faktory vnější, kam spadají vlivy stojící mimo vlastní osobnost pachatele. Ve své práci se budu zabývat kriminalitou dětí a mládeže jako určitým výsledkem konfrontace osobnosti dítěte či mladého člověka s rodinným prostředím, v němž žije.

Stav, struktura a dynamika kriminality doznává zásadních proměn v souvislosti se změnami, ke kterým dochází v podmínkách sociálního a rodinného života lidí. Také kriminalita dětí a mládeže se formuje na základě vzájemného působení procesů a jevů, jež jsou zahrnuty v charakteristice rodinného prostředí. Podstatou procesu socializace je začleňování člověka do daného společensko-kulturního rámce. Pod vlivem nepříznivých, a z hlediska optimálního rozvoje osobnosti nežádoucích, podnětů může dojít k odchýlení chování dotyčného jedince od obecně uznávaných norem, což se označuje jako socializace deviantní.

Právě pro období adolescence bývá charakteristická subkultura mládeže, kdy účast na ní je výrazem protestu proti konvencím a diferenciaci od stereotypů. Ačkoliv kritičnost vůči stávajícímu systému je příznačná pro každou mladou generaci, zdá se,

jako by ta současná již hranice překročila. Dospívající mládež se rychle a snadno přizpůsobuje hlavně rizikovým, s konzumem spojeným vzorům hodnot a norem. Jinak pozitivní vlivy, například péče o zdraví, zdravá výživa, u nich nabývají extrémních významů, jež jsou rovněž nebezpečné.

Klíčovou roli sehrává rodina v tom, že působí na jedince od samého počátku jeho života. Tvoří a upevňuje jeho charakterové vlastnosti, postoje a chování. Kriminologické studie tradičně zdůrazňovaly, že delikventní mládež pochází převážně z rozvrácených a neúplných rodin, v nichž se vyskytovaly nejrůznější sociálně patologické jevy, zejména alkoholismus, nezaměstnanost, prostituce a v neposlední řadě také trestná činnost. Rovněž v současnosti se dětská a mladistvá pachatelé rekrutují zejména ze sociálně slabých rodin, resp. těžko přizpůsobivých rodin a z dětí, které byly umístěny v zařízeních, v nichž je realizována ústavní a ochranná výchova. Nezřídka však zaznamenáváme i delikventy z řad dětí a mladistvých, u nichž se uvedený model neuplatňuje. V těchto případech zřejmě selhává sociálně výchovná funkce uvedených rodin. Účast „zlaté mládeže“ na trestné činnosti je vysvětlována jejími vysokými nároky na rozmařilý způsob života. Trestnou činností se snaží vyplnit volný čas a získat adrenalinové zážitky. Z důvodu zvýšené pracovní vytíženosti rodiče mnohdy nemají přehled o zájmových činnostech svých dětí a o kamarádech, s nimiž se stýkají.

Cílem mé práce je vymezit problematiku rodiny a co možná nejpodrobněji zmapovat rodinné prostředí mladých delikventů za účelem zjistit, zda je pravdivý mýtus, že kriminální činnost páchají děti a mladiství z rozvrácených a sociálně slabých rodin.

1 Rodina

1.1 Charakteristika prostředí rodiny

Co je to rodina?

Pokud se zamyslíme nad touto otázkou, napadají nás různé definice rodiny, a to od té nejjednodušší, že rodina je základ každé společnosti, až po ty složitější, že rodina je malá společenská skupina založená na manželství či pokrevním příbuzenství. Její členové – muž a žena, rodiče a děti, sourozenci, příbuzní, adoptované osoby – jsou spojeni společným soužitím, vzájemnou morální odpovědností a vzájemnou pomocí. Rodina je nejdůležitější formou organizace soukromého života. Její formy a funkce však závisí na společenských vztazích a kulturní úrovni společnosti, život rodiny je charakterizován specifickým spojením biologických, hospodářských, morálních, psychologických, právních a jiných procesů, v nichž se realizují jednotlivé funkce rodiny: reprodukční, ekonomická, výchovná, ochranná a další. Rodina zpětně působí na společenský život zvláště prostřednictvím výchovy mladé generace, ovlivňováním vývoje osobnosti členů rodiny.

Není pochyb o tom, že rodina má pro dítě nezastupitelný význam, má rozhodující vliv na rozvoj jeho osobnosti, a to jak v oblasti tělesné, duševní, tak i sociální. Dítě si vytváří svůj vlastní vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak mu rodiče či vychovatelé předkládají realitu a jak jej do této reality uvádějí. Rodina je v podstatě mikrosvět, vzorová společnost, ve které si dítě osvojuje základní vzorce chování, návyky, dovednosti a strategie, které jsou pak rozhodující pro jeho orientaci ve společnosti, především v interpersonálních vztazích. A to jak v pozitivním, žádoucím smyslu, tak i ve smyslu negativním.

„Aby byl dítěti zajištěn po všech stránkách optimální vývoj, musí být rodina schopna uspokojit jeho základní potřeby. Pro zjednodušení je lze rozdělit do čtyř základních skupin. Můžeme si je přestavit jako pyramidu, jejíž základnu tvoří biologické

*potřeby, následovány psychickými potřebami, sociálními potřebami a vrchol tvoří potřeby vývojové.*¹

*„**Biologické potřeby** zahrnují řádnou výživu, dostatek tepla, čistotu atd. Jakmile jsou upokojeny tyto biologické potřeby, přicházejí ke slovu **potřeby psychické**, tzn. potřeba náležitého přívodu podnětů, potřeba jistoty, vědomí vlastní identity, potřeba otevřené budoucnosti. S těmito psychickými potřebami velice úzce souvisí také **potřeby sociální**, jako je potřeba lásky a bezpečí, potřeba akceptace dítěte jako takového, jaké je, zabezpečení všech možností k rozvinutí jeho schopností atd. Někdy se tyto dvě kategorie slučují a označují se jako potřeby psychosociální. **Vývojové potřeby** jsou aktuální opět až po řádném uspokojení potřeb předešlých a zahrnují motivaci a následné činnosti, kterými se lidský jedinec rozvíjí. Je zřejmé, že charakter potřeb se neustále mění s postupujícím vývojem dítěte.*

Ještě jeden důležitý fakt by bylo dobré připomenout: „Vztah dítěte k jeho lidem je dán ne tím, že mu způsobují nějakou příjemnost, ale tím, že mu dávají pocit bezpečí.“ Neexistuje tedy takzvaný „hlas krve“, nýbrž pouze pocit jistoty – to znamená, rodiče jsou pro děti ti, kteří se o něj mateřsky a otcovsky starají a uspokojují tak jeho potřeby. v žádném případě se proto nemusí jednat pouze o biologické rodiče.“²

Prostředí

Na řádný vývoj dítěte a naplňování jeho potřeb má velký podíl i prostředí, ve kterém dítě vyrůstá.

*„Pojem **prostředí** je pojmem všeobecně známým a užívaným. Objevuje se ve vědách společenských i přírodních, často v různém pojetí. Nahlédneme-li do různých slovníků, encyklopedií či učebnic, zjistíme, že v jednom se jejich definice shodují. **Vždy je o předměty, jevy existující kolem nás, nezávisle na našem vědomí, tedy o určitý prostor, o objektivní realitu.***

¹ Lovasová, L.: Rodinné vztahy, Vzdělávací institut ochrany dětí, Praha, 2006, s. 7

² Lovasová, L.: Rodinné vztahy, Vzdělávací institut ochrany dětí, Praha, 2006, s. 7

Ve většině definic se uvádí, že tento prostor vytváří podmínky pro život – pak hovoříme o životním prostředí.“³

Prostředí rodiny

Přes všechny problémy a peripetie, kterými rodina ve svém historickém vývoji prošla, zůstává na počátku nového století nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí pro dospělého člověka, natož pro dítě. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci, funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost ho v rozhodující fázi ovlivňovat.

„Česká rodina prošla v posledních desetiletích zajímavým vývojem. Poválečné období bylo v ČR, podobně jako v jiných evropských státech, z hlediska rodinného chování ve znamení sňatkového boomu, jenž byl doprovázen „baby boomem“. Vzhledem k politickým a ekonomickým poměrům lidé rodinu vnímali jako hlavní oblast seberealizace. Liberální rozvodová legislativa, nedostatečná sexuální osvěta, sňatky uzavřené v nízkém věku, často v důsledku těhotenství partnerky, vedly v nemálo případech k rozvodu.“⁴

Ukazuje se však také, že děti „poznamenané rozvodem“ jsou ve srovnání s těmi, které tuto zkušenost nemají, skeptičtější k možnostem a hodnotě manželství a trvalého partnerského vztahu. Děti, které pochází z nerozvrácených rodin, soudí, že manželství lze posilovat vzájemnou důvěrou láskou a společnými zájmy.⁵

„Rozvodoví“ (zejména chlapci) jsou v tomto směru skeptičtější. Vytvářejí také distanci mezi vlastním partnerským vztahem a rodiči – ve větší míře než jejich vrstevníci z nerozvedených rodin se domnívají, že v období vážné známosti není třeba potencionálního partnera či partnerku s rodiči seznamovat.“⁶

³ Kraus, B.: Základy sociální pedagogiky, Portál Praha, 2008, s. 66

⁴ Kraus, B.: Základy sociální pedagogiky, Portál Praha, 2008, s. 79

⁵ Macek, P.: Adolescence, Portál Praha, 2003, 2. vydání

⁶ Macek, P.: Adolescence, Portál Praha, 2003, 2. vydání, s. 93

V současné době lze konstatovat, že se partnerské chování mladých lidí dramaticky změnilo. Před revolucí v roce 1989 byla hlavním ukazatelem partnerského a rodinného života jednoznačně sňatečnost, přičemž průměrný věk uzavírání prvního manželství byl v evropském měřítku relativně nízký.

Dnešní rodina se nepochybně nachází v jiné situaci. Již samo definování a vymezení rodiny jako malé primární sociální skupiny je velmi obtížné. Tradiční kritéria přestávají platit. Především institucionální spojení zákonným manželským svazkem není nutnou podmínkou rodinného života. Výrazně přibývá soužití, kdy toto kritérium není naplněno. V důsledku toho pak přibývá dětí, které se rodí mimo legitimní manželství – v současné době je takových dětí přibližně třetina. Ovšem i taková soužití mohou fungovat jako rodina a splňovat další znak rodiny – tedy, že její členové bydlí pod jednou střechou a naplňují všechny předpoklady plně fungující rodiny.

Dnešní společnost neklade na tradiční pojetí rodiny takový důraz jako v minulosti. Ještě v sedmdesátých letech minulého století byl pojem „svobodná matka“ společností odmítán a děti mnohdy zažívaly ústrky za svůj původ.

Rodina tvořená rodiči (rodičem) a dětmi je nazývána rodinou nukleární (jadernou). Rodinu rozšířenou o blízké příbuzné, prarodiče, strýce, tety apod. označuje termín rodina rozšířená (velká). „*Rodina, v níž jedinec vyrůstá jako dítě, nazýváme **rodinou orientační**, rodinný svazek, který později samo zakládá, označujeme jako **prokreační**. Z hlediska průběhu socializace má zásadní význam, do jaké míry se daří rodině vypořádat s funkcemi, které má plnit. Hovoříme proto o rodině **funkční** (všechny své funkce plní uměřeně), **dysfunkční** (některé funkce nejsou plněny dostatečně, celkový život rodiny však není zásadně ohrožen), **afunkční** (rodina nezvládá své základní funkce a zásadně je narušován socializační vývoj dítěte).*“⁷ Právě v těchto rodinách vzniká narušené prostředí, ze kterého může vzejít dítě inklinující ke kriminalitě.

⁷ Kraus, B.: Základy sociální pedagogiky, Portál Praha, 2008, s. 80

„Poruchou rodiny se rozumí taková situace, kdy rodina v různé míře nepní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou. Jinak řečeno, jde o selhání některého člena nebo členů rodiny, jež se projevuje v nedostatečném plnění některých nebo všech základních funkcí rodiny“⁸

Analýza rodinného prostředí

„Pedagogická a psychotická literatura tradičně přikládá největší význam nemateriálním faktorům rodinného prostředí, které vytváří základ emocionálního a kulturního klimatu rodiny. Diferencované a analytické posuzování závažnosti jednotlivých aspektů vyplývajících z těchto stránek rodinného prostředí má hlavní význam teprve při pedagogicko-psychologickém diagnostikování jednotlivých případů. Nelze přitom podceňovat ani skutečnosti vyplývající z materiálně–ekonomických souvislostí života současné rodiny (Střelec, 1998).“⁹

1. Demograficko-psychologické podmínky rodinného prostředí - zahrnují v našem pojetí především dva okruhy problémů:
 - Celkovou strukturu rodiny a aspekty vyplývající z působení otce, matky, sourozenců, případně prarodičů – jde především o úplnost a neúplnost rodiny. Specifické výchovné problémy se vytváří v prostředí s velkým počtem dětí (tři a více). Na druhé straně se stejně tak jeví problematické prostředí jedináčků, které je v dnešní době mnohem častější a také klade na rodiče zvýšené nároky. Zdrojem nejrůznějších problémů mezi rodiči nebo mezi sourozenci mohou být často také věkové rozdíly.
 - Vnitřní stabilita rodiny (všechny roviny vnitřních vztahů) jako základna emocionální atmosféry rodinného prostředí a komunikace mezi členy rodiny to je předpoklad existence přirozeného rozvoje všech dimenzí rodinného života.¹⁰

⁸ Lovasová, L.: Rodinné vztahy, Vzdělávací institut ochrany dětí, Praha, 2006, s. 8

⁹ Kraus, B.: Základy sociální pedagogiky, Portál Praha, 2008, s. 86

¹⁰ Kraus, B.: Základy sociální pedagogiky, Portál Praha, 2008

Stabilita rodiny je důležitou součástí pro bezpečný vývoj nezletilého dítěte. Je ovšem rovněž nutné rozvíjet u dětí komunikaci i s ostatními členy společnosti.

„Rodiče zpravidla dělají všechno pro to, aby jejich děti vyrostly ve šťastné a sebejisté dospělé osoby. Schopnosti a náklonnosti k důvěře, ke zdravé radosti z dosažených úspěchů ke sdílení a sebejistotě získává dítě nejen od svých rodičů, ale učí se jim i od jiných lidí, se kterými přichází do styku.

Soubor těchto zážitků slouží dítěti jako základna, na níž pak může stavět, jestliže se učí metodám zajišťování vlastní bezpečnosti.“¹¹

Dalším důležitým předpokladem bezpečného a rozvoj zajišťujícího rodinného prostředí je ekonomická stránka rodiny. Pokud rodina nemá dostatečné ekonomické zázemí, strádá a vytváří se zde prostor pro možné sociálně patologické jevy. Kraus ve své knize uvádí některé ekonomické předpoklady rodinného prostředí:

2. „Materiálně-ekonomické faktory rodinného prostředí můžeme rozdělit do několika skupin. Patří sem především:

- *zaměstnanost (profese) rodičů, otců i matek, a vliv této skutečnosti na děti*
- *charakter a kvalita bydlení, vybavení domácnosti*
- *finanční zajištění*
- *individuální spotřeba rodiny jako součást životního stylu*
- *vliv techniky a technických prostředků na život rodiny a některé další oblasti, např. materiální podmínky pro zájmovou činnost dětí a pro jejich přípravu do školy apod. (knihovna, hudební nástroje, sportovní potřeby atd.)“¹²*

V neposlední řadě se v rodinném prostředí klade důraz na vzdělanost rodičů. Je pravděpodobné, že vzdělaní rodiče budou mít vyšší požadavky na vzdělání svých dětí než rodiče se základním vzděláním, pro které nestojí vzdělání dětí na nejvyšším místě

¹¹ Elliottová, M.: Jak ochránit své dítě, Portál Praha 1995, s. 17

¹² Kraus, B.: Základy sociální pedagogiky, Portál Praha, 2008, s. 87

jejich hodnotového žebříčku. Jejich potřeby a zájmy jsou odlišné od potřeb a zájmů vzdělanějších rodičů. I přesto jsou rodiče s nižším vzděláním, kteří naopak studium svých dětí podporují a chtějí, aby se jejich potomci měli lépe než oni sami. Je také známo, že rodiče s vyšším vzděláním jsou ekonomicky více zajištěni než rodiče se základním vzděláním a jejich životní styl je bohatší.

Rodiče s nižším vzděláním ve většině případů nemají zájem své děti podporovat při jejich školním růstu, což může být zapříčiněno i ekonomickými faktory rodiny. V těchto rodinách také často dochází k tomu, že děti rostou „jako dříví v lese“.

„Impulsivní osobnost se zpravidla utváří souhrou dispozic a prostředí. Jestliže osobnostně predisponované dítě vyrůstá v prostředí, kde panuje nedostatek náklonnosti, pozornosti a nedůsledná výchova ze strany rodičů, neosvojí si v rozhodujících vývojových etapách tradiční občanské hodnoty ani návyky sebekontroly. Často jsou rodiny příliš velké anebo rozpadlé, sociálně slabé a jejich členové mají nízkou vzdělanostní úroveň. Rodiče ani další blízké osoby v okolí nejsou právě nejlepšími výchovnými vzory. Produktem všech těchto okolností bývá impulzivní jedinec.“¹³

Hranice mezi těmito oblastmi nejsou ostré a také výčet jednotlivých skupin nemůže být vyčerpávající. Důležité však je, abychom charakteristiku rodinného prostředí vnímali jako faktor podobně významný, jako je psychologická charakteristika osobnosti.

Analogicky můžeme spojit tento fakt s pozorností věnovanou obnově instituce rodinných lékařů, kteří při své práci mohou vycházet z důvěrné znalosti zdravotního stavu dospělých i dětských příslušníků jednotlivých rodin. Obě oblasti specifických působností lékařů i učitelů (vychovatelů) mají něco společného. Informace o rodinném prostředí přispívají ke stanovení správných diagnóz a pomáhají určit optimální léčebné, ale také výchovné postupy.¹⁴

¹³ Čírtková, L.: Policejní psychologie, Portál Praha, 2004, s. 173

¹⁴ Kraus, B.: Základy sociální pedagogiky, Portál Praha, 2008

1.2 Rodina, její prvotní a společenské funkce

Z historie manželství a rodiny

V historii lidstva se mluví o těchto hlavních formách manželství, které se vesměs shodují se třemi hlavními obdobími lidského vývoje. Pro divoštství je to skupinové manželství, pro barbarství párové manželství a pro civilizaci monogamie, doplněná cizoložstvím a prostitucí. V současné společnosti je prostituce tiše tolerována. Morálka dnešní společnosti je velmi liberální.¹⁵

Pro ilustraci uvádím, jak se vyvíjelo rodinné prostředí během staletí.

Společenská funkce rodiny v pravěku

Je jisté, že v pravěku žil člověk ve skupinách a je skoro jisté, že šlo o skupiny pokrevně spřízněné. Nejmenší jednotkou společenské organizace je ve všech společnostech rodina. „A protože ji vytvořily všechny známé typy společností, předpokládá se, že ji měly i společnosti doby kamenné. Malinowski svými výzkumy v Melanésii dokázal, že i ve společnosti, v níž se neví, kdo je biologickým otcem dítěte, se lidé dělí do rodin. I když není znám skutečný otec, jeho roli zastává jeden z mužů např. z rodiny. (Matoušek, 1993).“¹⁶

Archeologické nálezy svědčí pro významnou společenskou úlohu žen v době kamenné. Byly např. nalezeny dlouhé domy, v nichž žilo několik rodin, které byly spřízněné. Předpokládá se, že šlo o rodiny spřízněné po linii mateřské, tj. o rodiny matrilineární. Ženy byly v některých případech pohřbívány výpravně, z toho se usuzuje, že mohlo jít o „pramatky“ rodu. Tyto měly v rodinách vedoucí postavení.

Je jisté, že v pravěku v lovecké a sběračské společnosti byly možné jen malé rodiny, protože se často stěhovaly za obživou. Platí to i pro doložené necivilizované

¹⁵ Stejskalová, M.: Rodinné prostředí neplodných manželských párů, Prostějov, 2009

¹⁶ Stejskalová, M.: Rodinné prostředí neplodných manželských párů, Prostějov, 2009, s. 10

kultury jihoamerické, australské a africké. Ve všech případech šlo o malá, početně stabilizovaná společenství s nízkou porodností, s dlouhou dobou kojení (což byla forma přirozené antikoncepce).

Situace rodiny se zásadně změnila tzv. neolitickou revolucí, probíhající kolem roku 8 000 př. n. l. Příznivější klima lidem dovolilo, aby se usazovali déle na jednom místě a tak měli více dětí. Vedoucí postavení ve společnosti i u rodiny získával muž. Počet dětí začínal stále stoupat a stoupal i počet obyvatel na jednotku území.¹⁷

Společenská funkce rodiny ve Starém Řecku

V době homérské (tj. 8. – 7. stol. př. n. l.) byla rodina striktně patriarchální. Ženám příslušely jen domácí práce. Mužům se tolerovaly konkubíny. Levobočci mohli být otcem uznáni za legitimní potomky, pokud manželka neporodila syna. Svatba i narození prvního dítěte byly provázeny rituály, které měly neutralizovat nepříznivé síly. Někdy se i prvorozené děti obětovaly. Po narození dítěte jej otec prohlédl a mohl zavrhnout, mělo-li viditelnou vadu.

Ve starém Egyptě si ženy udržovaly dobré postavení a těšily se vážnosti mužů. V Babyloně ovládal rodinu muž. Zákon muži povoloval, aby vyhnal ženu tehdy, když mu neporodila děti anebo rodila samé dcery. Ve Spartě např. hrozil muži trest, pokud se neženil z lásky, ale proto, aby měl mužského následovníka, který udržoval rodinný kult. Postavení ženy v rodině bylo podřízené. Bezdětná manželství se ve Spartě mohla rozcházet. Muž pobýval doma málo, málo také komunikoval se ženou.

Muž se v řecké společnosti mohl rozvést se ženou bez všech formalit kvůli ženině nevěře nebo neplodnosti.

Společenská funkce rodiny ve Starověkém Římě

Římané si rodinu velmi cenili. I když má rodina stále povahu patriarchální, dají se zaznamenat změny v postavení žen. Počátky emancipace žen jsou asi někde v tomto

¹⁷ Stejskalová, M.: Rodinné prostředí neplodných manželských párů, Prostějov, 2009

období. Mužská reakce na svobodomyšlné projevy žen byla ostrá. Když nepomohly pokuty, byly i ženy z nejvznešenějších rodin vypovídány do vyhnanství. Staří Římané se také častěji rozváděli a měli méně potomků.¹⁸

Společenská funkce rodiny ve středověku

„Slovanská rodina byla patriarchální. V době mohli mít význační mužové více žen. Polygamie byla možná v 80%, polyandrie (mnohomužství) se praktikovala jen asi v 1%. Byly to společnosti extrémně chudé, uměle zmenšující počet žen, neznalé navíc biologického otcovství – muž se v nich stával otcem na základě rituálu.

Křesťanství začalo proti mnohoženství bojovat. Hlavním úkolem z křesťanského hlediska je zplodit děti.

Sňatky nejsou podmíněny náklonností snoubenců, ale zájmy ekonomickými a stavovskými. (Matoušek, 1993)“¹⁹

Společenská funkce rodiny v současnosti

Nároky a požadavky na rodinu v dnešní rozpadající se industriální společnosti stále vzrůstají. Aby rodina byla schopná dostát celé řadě náročných požadavků, které jsou na ni kladeny, musí plnit alespoň základní úkoly a funkce, jež zabezpečují život člověka ve společnosti. Vedle funkcí nahraditelných plní také funkce nenahraditelné např. emoční, výchovnou.

Mezi základní funkce rodiny podle Krause patří:

Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností. Především své členy zabezpečuje hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky svých členů. Vytváří

¹⁸ Stejskalová, M.: Rodinné prostředí neplodných manželských párů, Prostějov, 2009

¹⁹ Stejskalová, M.: Rodinné prostředí neplodných manželských párů, Prostějov, 2009, s. 11

specifické socializační a výchovné prostředí pro děti. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti a to:

Biologicko-reprodukční funkce – tato funkce rodiny má význam jak pro společnost jako celek, tak také pro jedince, kteří tvoří rodinu. Má-li společnost zabezpečit perspektivy svého rozvoje, potřebuje stabilní reprodukční základnu. Proto je také v zájmu společnosti, aby se rodil takový počet dětí, který tyto perspektivy naplní. Z tohoto důvodu stát věnuje oblasti péče o rodinu velkou pozornost a zasahuje do ní celou řadou sociálních opatření.

Sociálně-ekonomická funkce – obsahuje opět řadu aspektů. Rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Členové rodiny se zapojují do výrobní a nevýrobní sféry v rámci svého povolání, ale také se rodina jako celek stává především významným spotřebitelem. Současný trh je na ní závislý.

Socializačně-výchovná funkce – rodina tvoří první sociální skupinu, která učí dítě přizpůsobovat se sociálnímu životu. V rodině si osvojuje základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Socializací v rodině především rozumíme proces působení rodiny na své členy v celém souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a jiných.²⁰

V odborné literatuře se setkáváme u každého autora s jiným pojetím funkcí rodin. Např. Lovasová uvádí jako další funkci rodiny funkci emocionální, která zajišťuje citové zázemí pro své členy. Z hlediska plnohodnotného vývoje nezletilého dítěte je toto jednou z nejdůležitějších funkcí.

„Emocionální funkci v rodině dokáže plně zastávat pouze jedinec (rodič), který je dostatečně zralý, zodpovědný a dokáže vytvořit trvalé citové zázemí pro všechny její ostatní členy. Emocionální jistota je potřebná nejen pro děti, ale také pro dospělé, i když v trochu jiné podobě.“²¹

²⁰ Kraus, B., Poláčková, V.: Člověk-Prostředí-Výchova, Paido Brno, 2001

²¹ Lovasová, L.: Rodinné vztahy, Vzdělávací institut ochrany dětí, Praha, 2006, s. 6

Přestože je emocionální jistota pro členy rodiny důležitá, stává se, hlavně v poslední době, že v některých kruzích vystupuje do popředí hlavně zájem o hmotné statky. V některých rodinách se stává prioritou majetek a honba za ještě většími zisky. Z praxe pak známe děti z tohoto prostředí, které mají pokřivený pohled na svět. Ve škole se např. posmívají spolužákům z nižších sociálních vrstev. Z tohoto pohledu může vzniknout problém, např. šikany ve škole.

1.3 Výchovné styly rodičů

Typologie rodin

„Do nedávné doby byl v zahraniční odborné literatuře běžně používán termín rodinná diagnóza. Ten je pro svou zřetelně medicínskou konotaci v současné době používán již velmi zřídka a opatrně. Nicméně trvá snaha klasifikovat rodiny podle jednoho nebo více kritérií.“²²

Matoušek ve své knize uvádí jen jedinou klasifikaci, kterou podali Voilandová s Buelem. Ta je konstruována pro potřeby sociálních pracovníků a opírá se o znaky fungování rodiny. Typologie je odvozena od dominantní charakteristiky vůdčí osobnosti v rodině nebo obou dospělých.

- **Perfekcionistické rodiny** (represivní, úzkostně neurotické, utážené rodiny)
V těchto rodinách jeden nebo oba dospělí nadměrně zdůrazňují žádoucí způsoby chování. Překročení norem je doprovázeno vysokou úzkostí. Jsou vysoce konformní s většinovou kulturou. Vyžadují od svých členů úspěch ve všech činnostech. Pokud se v těchto rodinách vyskytnou obtíže, mají takovou povahu, že do jejich řešení – s výjimkou rozvodů – nejsou vtahovány orgány pečující o práva dětí, policie a soudy.

²² Matoušek, O. a kol.: Metody a řízení sociální práce, Portál Praha, 2003, s. 194

- **Nepřiměřené rodiny** (nezralé, neadekvátní, dětinské, externě závislé rodiny).
Vzhledem k nezralosti jednoho nebo obou rodičů spoléhá se v těchto rodinách při řešení problému na vnější pomoc. Jedná se o problémy, které ostatní rodiny zvládají samostatně. Pomoc nachází v širší rodině, v komunitě nebo u pracovníků sociálních služeb. V těchto rodinách je oslabena schopnost předvídat, co se v budoucnu stane někdy i schopnost vyhodnocovat to, co se děje již nyní. Potíže jsou zejména při obstarávání peněz, hospodaření s nimi a při výchově dětí. V těchto rodinách se obvykle nevyskytují antisociální tendence. Při dobrém a dlouhodobém vedení ze strany sociálního pracovníka bývají ovlivnitelné.
- **Egocentrické rodiny** (prestižní, chladné, rozštěpené rodiny)
Rodina s jedním dospělým (v tom případě častěji s otcem) nebo s oběma dospělými pohlcenými svou společenskou kariérou. Těmto rodinám nechybí příjmy, ale ty jsou vydávány zejména na prestižní záležitosti. Reprézentace rodiny je na předním místě hodnotového řebříčku. Členové rodiny k sobě mají spíše instrumentální vztahy, jednotlivci mají hodnotu jen tehdy, když bezprostředně uspokojují potřeby někoho jiného nebo dobře rodinu reprezentují navenek. Chybí zde vřelý citový vztah mezi rodiči a dětmi i rodiči navzájem. Manželský nesoulad je v těchto rodinách častý, vyskytuje se i násilí mezi partnery, ale to je pokud možno tajeno. Vyžaduje-li se konzultace s odborníkem, jde většinou o projev nepřátelství iniciátora konzultace k jinému členu rodiny. Děti někdy zanedbávají školní docházku a mají další predelikventní projevy. U dětí se vyskytují i psychiatrické obtíže.
- **Asociální rodiny** (impulzivní, agresivní, deviantní, delikventní rodiny)
Vyznačují se nedostatkem hodnotového i sociálního napojení na běžnou společnost. Uspokojování svých potřeb řeší bez ohledu na platné právní normy. Vztahy v rodině jsou mělké, neodpovědné. Svazek mezi dospělými vznikl obvykle z náhlého popudu, narození dětí nebývá plánované, rodiče jsou někdy ochotni se dětí zříct a dát je k adopci. V rodinách se vyskytuje zanedbávání a zneužívání dětí, projevy fyzické agresivity jsou i mezi dospělými. Dospělí

nechodí pravidelně do práce a práce pro ně nepředstavuje něco cenného. Časté je zneužívání návykových látek, zejména alkoholu. Potíže těchto rodin řeší orgány státu dohlížející nad situací dětí a nad dodržováním zákona, které jsou na situaci rodiny upozorněny chováním dospělého, příp. dítěte. Prognóza sociální práce s rodinou není dobrá, odborný zásah by si měl dávat realistické cíle a postupovat po malých krocích.²³

V rodinách se také objevují různé styly výchovy. Rodinná výchova může být úspěšná tehdy, budeme-li rozumět nejen svým dětem, ale také sami sobě a době, ve které žijeme. Rodiče a děti na sebe vzájemně působí, přičemž rodiče záměrně, vědomě a spontánně, děti pak živelně. Výchova v rodině se vždy odvíjí od školní výchovy a ta od společenské výchovy. V každém historickém období je potřebné vychovávat děti k hodnotám lásky, slušnosti, úcty, tolerance, přátelství solidarity a dobra.²⁴

Jako každá jiná skupina ovlivňuje i rodina své příslušníky především povahou meziosobních interakcí. Jinak řečeno atmosférou, klimatem a stylem aktivit. Hlavním posláním rodiny je příprava jedince na jeho pozdější zařazení do společnosti. Z tohoto hlediska je proto nejzávažnější vlastností rodiny jako celku její způsob života v kontextu se společností. Styly rodinné interakce bývají vymezovány různě. Souhrnně řečeno, měla by rodina dítěti poskytovat vyrovnané citové zázemí, poskytovat pocit jistoty a bezpečí a aktivizovat dítě pro seberealizaci.

Typy stylů výchovných interakcí

Hlavním posláním rodiny je příprava jedince na jeho pozdější úspěšné zařazení do společnosti. Z tohoto hlediska je proto nejzávažnější vlastností rodiny její způsob života v kontextu se společností. Styly rodinné interakce bývají vymezovány různě. Lze

²³ Matoušek, O. a kol., Metody a řízení sociální práce, Portál Praha, 2003, s. 195

²⁴ Bakošová, Z.: Sociální pedagogika jako životní pomoc, UK Bratislava FF, Public Promontion 2008

konstatovat, že rodina by měla dítěti poskytovat vyrovnané citové zázemí a naplňovat jeho potřeby. Dále by měla aktivizovat dítě pro seberealizaci.

Základní výchovné styly:

Permisivní

- Permisivní rodič je vnímavý a projevuje lásku přízeň, ale nemá velké nároky na chování dítěte.
- Dítě se může samo rozhodovat, nebo samo regulovat své chování.
- Rodič se vyhýbá konfrontaci s dítětem.
- Jestliže je chování dítěte třeba usměrnit, permisivní rodič je nepředvídatelný, někdy dítě trestá, avšak mnohdy se rozhodne je nepotrestat. Často hrozí trestem, ale neuplatní ho.
- Děti, které se pravidla a důsledky jejich nedodržování stále učí chápat, může nepředvídatelné vynucování správného chování zmást.

Z literatury je známo, že děti vychovávané permisivně si méně věří a vykazují nižší sebeúctu. Samy rozhodují o svém chování a je u nich větší pravděpodobnost, že budou odmítat pravidla stanovená druhými lidmi, neboť k tomu nebyly vedeny.

Autoritářský

- Tento styl je pro děti náročný, vyžadující.
- Uplatňování přísných trestů a hubování obvykle vede k tomu, že chybám nebo neukázněnosti dítěte je věnována přílišná pozornost.
- Autoritářští rodiče mají často zakořeněné určité představy a očekávají, že stanovená pravidla se budou dodržovat, aniž by museli cokoli vysvětlovat nebo dávat dítěti příležitost o pravidlech a důsledcích jejich porušování diskutovat.

Děti vychovávané autoritářsky mívají nižší sebeúctu a jsou často popisovány učiteli a dalšími dospělými jako úzkostné, zlostné, agresivní a konfrontační. Což vyplývá z toho, že děti se neučí samostatnosti a nemají možnost seberozhodování.²⁵

Zanedbávající

- Rodič vyznačující se zanedbávajícím stylem výchovy neklade na dítě žádné nebo jen malé nároky a neprojevuje mu lásku ani přízeň. Tito rodiče jsou „odtažití“ nebo „odmítaví“.
- Těmto rodičům se nedaří dát svému dítěti nějaký řád a jen zřídka dohlížejí na jeho chování.
- Mohou působit dojmem, že úmyslně odmítají dítě i své rodičovské povinnosti.²⁶

Zanedbávající styl výchovy rodičů je dle mého názoru nejméně vhodný styl, dítě nedostává od rodičů žádné výchovné ani emocionální podněty, které by mohlo uplatnit při dalším vývoji své osobnosti. Děti vychovávané v rodině, která se o ně nestará, mnohdy nejsou schopny regulovat své vlastní chování a mohou se ve škole i ve společnosti projevovat asociálně.

Demokratický

- Tento typ rodiče zahrnuje své dítě láskou a přízní, sleduje a reaguje na potřeby dítěte, avšak k omezování chování dítěte nepoužívá tresty.
- Demokratický rodič může být velmi náročný ohledně chování dítěte, avšak zároveň je vstřícný vůči jeho nápadům a názorům.
- Namísto trestání dítěte za negativní chování tento rodič jasně vymezí své představy o pozitivním chování a důsledcích, které bude vyvozovat z negativního chování.

²⁵ <http://prevence.sananim.cz//chapter/8>

²⁶ <http://prevence.sananim.cz//chapter/8>

Děti vychovávané tímto demokratickým stylem bývají nejspochopnější nebo mívají nejvyšší předpoklady k úspěchům v rodinném životě, ve škole i v dalších oblastech.²⁷

Výchovné styly v rodině

Rodina má pro dítě nezastupitelný význam. Dítě se do ní rodí, dostává od ní či přesněji od svých rodičů genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství a to jak v oblasti tělesné, duševní, tak i sociální. Svědčí o tom nikoliv jen obecná zkušenost, ale stále více nové a nové poznatky o důležitosti časného života člověka vůbec pro jeho celkový vývoj.

V kontaktu s bezprostředním prostředím i svými možnostmi si dítě vytváří jakýsi vnitřní obraz světa, který do jisté míry odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči či vychovateli „předkládána“, do jakého světa a jakým způsobem ho rodiče uvádějí. Rodina určuje sociální status dítěte, je rozhodující, pokud jde o jeho sociální prestiž a sociální sebeuvědomění. Prostřednictvím rodiny si také dítě uvědomuje své místo a svou roli ve společnosti.

„Rodina, sociální vztahy v ní a způsob výchovy budou pro dítě základem, ze kterého bude vycházet, až si založí svou vlastní rodinu.

- *Rozvoj schopností, zejména rozumových.*
- *Hygiena a pořádek, tvorba osobnostních návyků.*
- *Schopnost přijímat povinnost a odpovědnost.*
- *Rozvoj citlivých a charakterových vlastností, zejména morálních (životní hodnoty).“²⁸*

²⁷ <http://prevence.sananim.cz//chapter/8>

²⁸ Mádrová, E.: Zkuste být dítětem, Portál Praha, 1998, s. 52

Je důležité stanovit pravidla, ale existuje mnoho způsobů, jak to udělat. Ve většině situací se hrozba trestu a strach obrátí proti vám. Když vychováváte dítě pomocí trestu, obvykle reaguje s roztrpčením a podvolí se ze strachu. Existují efektivnější způsoby (nebo styly), jak zajistit kázeň a vést dítě k odpovědnosti. Výchovný styl, který rodič, resp. poručník či pěstoun, používá při určování a uplatňování rodinných pravidel, se může lišit mimo jiné podle věku, pohlaví a kulturního prostředí dítěte.

Základní výchovné přístupy dle Řezáče:

Nejednotný přístup

Tento styl působení na dítě je ze sociálně psychologického hlediska charakteristický tím, že dětská role je utvářena dvojitým očekáváním. Už z této stručné charakteristiky je jasné, že dítěti je prakticky znemožněno utváření stabilního „JÁ“. Není mu dána možnost rozhodování a utváření svých představ.

Proklamativní přístup

Jde tak trochu o nejednotnou výchovu. I zde jde o „dvojitá očekávání“ ve vztahu k dětské roli, avšak nejde o odlišný postup rodičů, ale rozpor mezi „úmysly“ a „realitou“. Cíle a většinou šlechetné záměry rodičů jsou prezentovány jako normy. Příslušné hodnoty jsou pak často připomínány, ale nenachází svoje uplatnění v postupech rodičů, v jejich chování i vztazích k dítěti.

Povolný přístup

Jde o styl přístupu, který sice deklaruje třeba i správné normy, ale většinou ustoupí při jejich prosazování, není důsledný při kontrole dítěte. Někdy proto, že to navozují specifické podmínky např. dlouhodobě zdravotně handicapované dítě, někdy pro specifika rodičů (nedůslednost jako osobní rys). Jde o styl vedení a klima rodiny, kde převažuje rodičovské očekávání, které je pro dítě nejednoznačné, neurčité, kolísající. Dítě nemá žádnou kontrolu a zpětnou vazbu na své chování.

Nedůsledný přístup

Zatímco povolný přístup je příznačný celkovou „měkostí norem“, požadavků. Nedůsledná výchova často bývá nátlaková, velmi náročná v požadavcích, avšak nedotahovaná v naplňování cílů. I zde chybí důslednost kontroly a zpětné vazby.²⁹

Potlačující přístup

Hostilní forma potlačující výchovy známá u tzv. nechtěných dětí (používá se pro ni označení „zavrhující výchova“) je příznačná vědomým nebo i ne zcela uvědomovaným nevraživým postojem k dítěti třeba proto, že připomíná jednomu nebo oběma rodičům nějaký životní nezdár, hluboké zklamání, otřes či jinou životní nepříjemnost (nechtěné děti, děti provdaných matek, dítě, které se narodilo následkem trestného činu apod.). Dítě je nadměrně trestáno, omezováno, utlačováno a zaháněno do postoje vzdoru a protestu, nebo do pasivity a rezignace. Z jiné motivace vychází potlačující přístup u rodičů s nedostatečnou sebedůvěrou, úzkostným sebeprožíváním. Projevy a chování dítěte jsou pak podrobovány neustálé hyperkritice, „srážení“ jeho aktivity a spontánnosti z obavy rodičů, aby na sebe „příliš neupozorňovalo“. Rodiče zde v podstatě brání projevům dítěte, jejichž se sami u sebe obávají. Někdy i dobře míněná výchova ke skromnosti projevu může přerůst ve výchovu potlačující.³⁰

Podplácející přístup

Adekvátní chování a projevy dítěte jsou neadekvátně (míněno nadměrně pozitivně) sankcionovány. Dítě je neustále odměňováno za běžné úkony i za aktivitu, která je sama o sobě dítěti prospěšná a která je vlastně „samoodměňující“. Dítě si velmi rychle navyká, že neustále dostává odměny a při nástupu do školních zařízení, mohou vznikat potíže.

²⁹ Řezáč, J.: Sociální psychologie, Paido, Brno, 1998

³⁰ Řezáč, J.: Sociální psychologie, Paido, Brno, 1998

Přístup rozmazlující

Bývá důsledkem neadekvátní citové závislosti rodičů. Jde o obrácený vztah závislosti. Bývá často u rodičů, kteří museli např. ze zdravotních důvodů delší dobu usilovat o narození dítěte, nebo jde o rodiče, kteří již více dětí mít nemohou.

Svoji roli zde pochopitelně sehrávají osobnostní specifika rodičů. Tento typ rodičů si vlastně vědomě nebo podvědomě přeje, aby dítě zůstalo stále roztomilé a plastické (a hlavně závislé), což mj. znamená fixaci dítěte v dětské roli. Z obavy, aby se jim dítě neodcizilo a nezkazilo, brání mu v osamostatňování. Ve snaze udržet takto definovaný vztah se postupně ochotně podřizují přáním a náladám dítěte. Vnější pozorovatel této rodiny má pocit, že dítě zde „vládne“.

Protekční přístup

Tento styl výchovy v podstatě vychází ze dvou proměnných. Rivalitních interakcí a neadekvátního motivu výchovy. Je to výchova, kterou bychom mohli nazvat jako „socializace na úkor někoho jiného“. Dítěti se dostává jakoby více zájmu, více podpory než jinému dítěti. Uvnitř rodiny je to sourozenec, vně rodiny „spolužák či spolužáci“. Často bývá dítě, aniž si to rodiče uvědomují, ve skutečnosti spíše prostředkem jejich soupeření či „boje“ s někým jiným, ale i paradoxně s nimi samotnými („...on bude lepší než já! Mé dítě bude mít lepší podmínky, než jsem mohl mít já!“). Rodiče obvykle preferují tento styl výchovy spíše než způsoby dosahování těchto cílů.³¹

Moralizující přístup

Pro tento typ působení je příznačná dominace norem, a tedy i sankcí. Život je chápán jako naplňování řádu a pravidel, které jsou dítěti neustále předkládány.

³¹ Řezáč, J.: Sociální psychologie, Paido, Brno, 1998

Skleníkový přístup

Poněkud poetický název této výchovné techniky neznamená totéž (resp. pouze totéž) co výchova rozmazlující. Je to takový typ působení na dítě, které utváří dítě pouze ve vztahu k normám (té které konkrétní) rodiny. Jinak řečeno, dítě se stává kolečkem, které perfektně funguje v dané rodině, ale selhává mimo tuto rodinu. Název to vystihuje přesně: květinka je vypěstována v podmínkách skleníku a tam se jí také daří. Mimo skleník chřadne, přežívá, ale neplodí. Dítě nemá nastaveny obranné mechanismy a neumí se začlenit do kolektivu.

Puntičkářský přístup

Je příznačný důrazem na detaily interakčních situací. Rodiče se soustředují na neustálé sledování každé drobnosti v projevech a aktivitách dítěte. Přílišný dohled a neustálé rady (někdy i výčitky) inaktivizují a neurotizují dítě. Za detailizováním se dosti často skrývá bezradnost v koncepci životní dráhy samotných rodičů. Rodiče mohou mít obavy z neúspěšné výchovy svého dítěte.

Přístup zanedbávající (nedostatečný, deprivující)

Jde spíše o charakteristiku sociálního prostředí rodiny, které je příznačné nedostatečným podceňováním, stimulováním života dítěte. Důležitým faktorem zde také může být ekonomická stránka rodiny a také vzdělanost rodičů. Stručně řečeno, jde o dítě v deprivující situaci. Jak uvádí odborníci, kteří se obdobnými výchovnými styly zabývají (u nás především Z. Matějček), nízká civilizační a hmotná úroveň rodiny nemusí ovšem automaticky znamenat výchovné zanedbávání dítěte či jeho emocionální deprivaci. Stupeň zanedbávání mívá rozsah od lehkého a výběrového, až po velmi hrubé a celkové.³²

„Tento styl většinou pramení z neurotické osobnosti rodiče, nebo může mít i příčiny jiné (může jít např. o subjektivně vnímané nebo i objektivní ohrožení rodiny či

³² Řezáč, J.: Sociální psychologie, Paido, Brno, 1998

*dítě. Vždy je to však přístup příznačný úzkostným prožíváním interakce s dítětem, neadekvátním strachem, aby si neublížilo, přílišným ochraňováním, bráněním v činnostech dítěte, které se jim zdají bezpečné, zbavováním dětí jejich vlastní iniciativy a neurotizací neustálým omezováním. Dítě je vlastně ve vztahu permanentní frustrace či subfrustrace základní psychické potřeby aktivity, volnosti, poznání a stimulace získané vlastní iniciativou. Podle temperamentu a ostatních životních okolností snaží se pak tuto situaci překonat, nebo z ní uniknout.*³³

³³ Řezáč, J.: Sociální psychologie, Paido, Brno, 1998, s. 100

2 Typologie dysfunkčních rodin

Rodina je jednou ze základních sociálních institucí, která v průběhu let prodělala některé významné změny a společnost ji také v různých dobách přikládala různou váhu. V současné době význam rodiny má vzestupný trend, stává se postupně jakousi cílovou ideou, o kterou je třeba všemi možnými dostupnými prostředky usilovat. Je totiž třeba mít stále na paměti, že základní hodnotová orientace člověka, včetně jeho vztahu k prostředí, závisí především na vztahu k sobě, na sebedůvěře a na vědomí vlastní ceny, které se utváří, či může utvářet právě především v rodině. Zde se rovněž rozvíjí základní smysl pro lidská práva, odpovědnost a povinnosti. Otázkou disponibilních zdrojů, z nichž rodina čerpá, včetně zdrojů ekonomických, nelze opomíjet. Je však zapotřebí si stále uvědomovat, že nelze pouze stavět na ekonomickém zabezpečení rodiny. Při výchově k odpovědnému životu, který zahrnuje i odpovědný vztah k prostředí, hraje svou roli vedle tolerance, akceptace a solidarity též důslednost, umíněnost a trpělivost.

Rodina je tedy nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje celkové zrání dítěte. Rodiče a ostatní nejbližší členové rodiny se stávají od jeho nejútlejšího věku terčem pozorování a bezděčného napodobování. Formování osobnosti bývá tedy přímým odrazem kvality rodiny. Jestliže se dítěti nedostává potřebně zaměřené výchovné péče a výchovných vzorů, hovoříme o výchovné zanedbanosti. Výchovně zanedbávány bývají zejména děti primitivních rodičů s nízkou kulturní úrovní, ale někdy i paradoxně děti v rodinách s vysokou socioekonomickou úrovní, kde však na dítě rodiče nemají čas, kde je dítě nevídané či stojí příliš v pozadí v řadě různých jiných hodnot a zájmů rodičů. Rodina však navenek může působit jako harmonický akceschopný celek.

Skryté nebo zjevné poruchy rodinné atmosféry mohou nesprávně zaměřit vývoj osobnosti, které se většinou nedostávají potřebné a pobízející vlivy, takže její citové rozpoložení je velmi vratké. Upevňují se pouze přebrané, většinou nepříznivé, vzorce chování. Rodina, jejíž vztahová atmosféra je nedostatečná, místo, aby dítě připoutala,

vyžene je do jiných společenství, do part překračujících často společenské normy a zákony.³⁴

Rodina, která není schopna zajistit normální vývoj a plnit požadavky společnosti na výchovu, je označována za rodinu dysfunkční. V dysfunkční rodině existují mezi partnery napjaté vztahy, které narušují rodinné klima, respektive rodinnou soudržnost, bez níž je úspěšná výchova velmi problematická. U některých méně odolných jedinců dochází vlivem těchto napjatých vztahů až k psychické traumatizaci.

Narušené vztahy mezi rodiči, provázené většinou častými hádkami, končí stále častěji rozvodem, který bývá v duševním dozrání dítěte závažným patogenním činitelem, který se nejvíce uplatňuje v období pubescence a adolescence. Říká se, že chování a jednání adolescenta lze charakterizovat větou – „jsem to, čemu věřím“. Ale čemu on může věřit, když se mu rozpadá jeho důvěrně známý svět právě v nejobtížnějším období jeho života? Narůstá v něm pocit křivdy a rozčarování, které se následně promítne do hierarchie jeho životních hodnot.

Děti z dysfunkčních rodin se velmi často proto potýkají s pocity psychické deprivace, vznikající následkem dlouhodobého neuspokojování citových potřeb a vyznačují se často také některými psychickými zvláštnostmi, někdy až poruchami, negativně ovlivňující jejich postupné zařazování do společnosti.

Rodiče se jim většinou nevěnují tak, jak by měli a nesledují důsledně náplň jejich volného času. Případná výchovná opatření nemají valného efektu, neboť přicházejí většinou pozdě a navíc bývají značně neadekvátní (tělesné tresty, striktní zákazy, apod.). Při řešení obtížných životních situací tyto děti poměrně často selhávají a mnozí se v důsledku toho obrací k alkoholu a drogám.³⁵

³⁴ www.iustin.cz

³⁵ www.iustin.cz

2.1 Neúplná rodina

Prvním problémem, na který ženy po rozvodu nebo již při uvažování o rozvodu narážejí, je sociální stigma „neúplné rodiny“. Podle statistik je minimálně každá čtvrtá rodina v ČR neúplná. Navíc vzhledem k tomu, že zkušenost života v neúplné rodině má svůj vývoj a historii, se dá předpokládat, že určitou etapu života v neúplné rodině prožije ještě větší podíl žen (a mužů), některé z rodin, které nyní jsou „úplné“, byly „neúplné“ v minulosti, jiné budou v budoucnosti. Dalo by se tedy očekávat, že stigma neúplných rodin bude postupně mizet a život v takovémto rodinném uspořádání bude stále více „normalizován“. Přesto tomu tak není. Svůj podíl na tom mimo jiné mají diskursy rozšiřující negativní stereotypy osamělých matek, prezentující osamělé mateřství jako nedostatečně zodpovědné rodičovství, osamělé matky jsou nezdůvodně obviňovány z parazitování na sociálním systému, jsou veřejně podezřívány z toho, že svou situaci volí dobrovolně, protože je po ně finančně výhodná. Navíc je rozšířen předpoklad, podle kterého děti z neúplných rodin budou hůře všestranně prospívat než děti jiné. Pokud osamělé matky nepracují, jsou obviňovány ze zneužívání sociálních dávek, pokud pracují, nenaplnují psychologický ideál správného mateřství, který předpokládá, že matka zůstává minimálně do tří let věku dítěte doma a i nadále se věnuje v první řadě dětem a jejich potřebám. Jedním z problémů těchto normativních diskursů je ale například to, že porovnávají osamělé mateřství s abstraktním ideálem společného rodičovství ve fungující úplné rodině, který se mnohdy ukazuje být mýtem. Další problém těchto stereotypů spočívá v tom, že implicitně pokládají za žádoucí stav, kdy žena je ekonomicky závislá na svém muži a za každou cenu se snaží udržet fungující manželství – a to i tehdy, kdy zůstat v manželství přináší ženě (a mnohdy i dětem) velké psychické či fyzické utrpení.³⁶

„Z rozsáhlých šetření se ukazuje, že stanout v čele neúplné rodiny není vždy otázkou volby, a pokud ano, tak to není v žádném případě volba snadná. Všechny

³⁶ www.soc.cas.cz/info/cz

dotázané ženy si jsou vědomy negativního stigmatu „neúplné rodiny“, již tento používaný termín implikuje, že s takovou rodinou něco není v pořádku, je definována negativně, není úplná, tedy jí něco chybí. K tomu se váží další, ve veřejném diskursu i samotnými aktéry často používané názvy, jako například rozbitá či rozvrácená rodina. Ke všem nárokům, které osamělé mateřství přináší, se tak přidává tento negativní nádech, výkon těchto žen v mateřské roli je a priori kvalifikován jako neostatečný, jelikož jejich dětem bude vždy něco chybět, ať se budou rodiče snažit sebevíc, děti budou touto neúplností vždy o něco ochuzeny.“³⁷

Rozvedené matky se tedy v první řadě musí vyrovnat se svým novým sociálním statutem, který je ale provázen mnoha negativními stereotypy a konotacemi. Nejtěžší je to pro ty, které si svou situaci nevybraly, život v neúplné rodině vnímají jako životní prohru a nespravedlnost. Častým případem je ale i situace, kdy matka volí (či alespoň zpětně hodnotí) neúplnou rodinu jako východisko z neudržitelných podmínek. Život v neúplné rodině pro ni znamená více klidu pro harmonickou výchovu dětí (v případě častých hádek a konfliktů, případně fyzického napadání ze strany manžela), případně lepší ekonomickou situaci (v případě riskantního podnikání či závislosti manžela) nebo přináší osvobození z poddanosti a absolutní závislosti na partnerovi. Zvyšování počtu neúplných rodin v rodinné skladbě společnosti představuje jen jednu stránku sociálního problému – problémy se ve skutečnosti často objevují ještě předtím, než ke vzniku neúplné rodiny dojde, a pravděpodobně mohou v některých případech dosáhnout větších rozměrů tam, kde k rozchodu manželství nedojde.³⁸

2.2 Další typy dysfunkčních rodin

„V nejobecnější perspektivě se eufunkční, zdravá rodina liší od dysfunkční rodiny především citlivou rovnováhou mezi odstředivými a dostředivými psychologickými tendencemi, které v ní působí, (tj. např. mezi dominancí a submisí, emocionální závislostí a nezávislostí, intimitou a distancí jejich členů), rovnováhou mezi

³⁷ www.soc.cas.cz/info/cz

³⁸ www.soc.cas.cz/info/cz

*vnitrorodinným a vnějším sociálním světem, ale i rovnováhou mezi její stabilitou a flexibilitou. Eufunkční rodiny vykazují jasné hranice mezi různými rodinnými subsystemy, ale i mezi rodinou a okolím. V eufunkční rodině většinou existuje společný a uznávaný systém hodnot, zdravý komunikační styl, vzájemná důvěra, pomoc, starost a sociální podpora mezi jejími členy, kteří současně respektují svou identitu. Naproti tomu v dysfunkční rodině se vykytují vážnější poruchy některých nebo případně všech funkcí, které poškozují rodinu jako celek a narušují vývoj dítěte.*³⁹

Dalším z důvodů, proč některých v rodinách dochází k problémovému chování jejich členů, mohou být dědičné faktory partnerů. Čírtková ve své knize předkládá názor, že *„Problematiku procesů zrání a učení lze formulovat také jako otázku dědičnosti a prostředí. Vymezení míry vlivu těchto dvou komplexů na výslednou podobu osobnosti má závažné praktické důsledky, neboť to, co je dědičné, je hůře měnitelné než to, co je produktem vlivu prostředí“*.⁴⁰

Jiným příkladem dysfunkční rodiny může být dle Matouška a Kroftové rodič, který se chová delikventně např. nadměrně pije, bere drogy, je často nezaměstnaný nebo má podobné projevy „sociální nepřizpůsobivosti“. Takový rodič má deficit ne-li ve všech, tak ve většině sfér svého působení na dítě. Nemá potřebu klást důraz na vzdělání svého dítěte a jeho další zdravý vývoj a zdárné začlenění do společnosti.⁴¹

*„K nejvíce rozšířeným typům problémových, dysfunkčních či afunkčních rodin patří rodina nezralá, přetížená, ambiciózní, perfekcionalistická, autoritářská, protekcionalistická, liberální, odkládající, rozvodová, nevlastní a disociovaná.“*⁴²

³⁹ Mlčák, Z.: Dysfunkční rodina – teoretické a diagnostické aspekty, Atelier Milata, Ostrava, 1996, s. 6

⁴⁰ Čírtková, L.: Policejní psychologie, Portál Praha, 2004, s. 67

⁴¹ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Portál, Praha, 1998, 2003

⁴² Mlčák, Z.: Dysfunkční rodina – teoretické a diagnostické aspekty, Atelier Milata, Ostrava, 1996, s. 9

Nezralá rodina

Základem nezralé rodiny bývá většinou sňatek velmi mladých partnerů, vynucený nechtěnou graviditou dívky. Mladí manželé selhávají vlivem svých ambivalentních postojů v rodičovské péči o dítě. Narozené dítě představuje v těchto rodinách spíše rušivý než spojující faktor jejich soužití, v němž absentuje vzájemný soulad i adekvátní dělba povinností. Mladí partneři bývají dosud ekonomicky, ale i psychologicky závislí na svých rodičích. Jejich nezralost v oblasti životních hodnot, citů a zkušeností, ale i ekonomické a sociální problémy komplikují nejen adaptační fázi jejich soužití, ale promítají se svými důsledky i do budoucích fází vývoje rodiny. V důsledku těchto skutečností dochází také častěji k rozvodům a tím také se prohloubí ekonomická nezajištěnost rodiny. Matka většinou zůstává s dítětem sama.

Přetížená rodina

Pro přetíženou rodinu je charakteristická většinou dočasná či fyzická disproporce mezi nejrůznějšími situačními požadavky a adaptivními možnostmi rodiny je zvládat. Zdrojem tohoto rozporu mohou být konflikty v rodině, mezi manželi, s příbuznými, v zaměstnání, se sousedy, narození dalšího dítěte, nemoc či smrt některého ze členů rodiny, neprospěch dítěte a mnoho jiných sociálních a ekonomických obtíží. Nadměrná zátěž mívá negativní zprostředkovaný dopad na všechny složky soužití včetně výchovy dětí, o kterou projevují v takových rodinách manželé většinou upřímný a hluboký zájem, i když se jim vymyká z rukou. Stává se, že rodiče jsou „unavení“ všemi obtížemi, že na výchovu dětí spíše rezignují.

Ambiciózní rodina

V ambiciózní rodině bývá nadměrná snaha jednoho nebo obou rodičů o úspěšnou seberealizaci. Jejich cíle přitom mohou být různé (úspěch ve studiu či sportu, luxusní věci apod.). Děti jsou sice velmi dobře zajištěny materiálně, ale citově většinou strádají, aniž by chápaly příčiny strádání a následné nespokojenosti. Nespokojení bývají rodiče,

kteří se postupně dostávají do bludného kruhu snahou o stále vyšší materiální či společenský standard.⁴³

V současné společnosti přibývá dvoukariérových manželství v důsledku růstu vzdělanosti a kvalifikovanosti a tím i zaměstnanosti žen. V důsledku toho se zkracuje čas strávený s dětmi a ostatními členy rodiny. Nejvíce závažným se to stává v rodinách s malými a předškolními dětmi.⁴⁴

Perfekcionistická rodina

Perfekcionistická rodina je charakteristická stálým tlakem, jemuž jsou rodiče i jejich děti vystavováni s cílem o co nejvyšší a nejdokonalejší výkony. Tato tendence zpravidla nebývá v souladu s reálnými schopnostmi a možnostmi členů rodiny. Vzniklý rozpor vytváří v soužití rodiny chronickou zátěž, jejímiž důsledky bývají úzkost, nejistota agrese, ztráta duševní rovnováhy atd.

Autoritářská rodina

Autoritářská rodina se vyznačuje cílevědomým potlačováním spontaneity a osobní autonomie členů prostřednictvím permanentních zákazů a příkazů, jejichž splnění předpokládá slepou poslušnost. Výchova dětí je založena především na propracovaném represivním systému s širokou škálou trestů, od ponižování a ironie až po fyzické násilí. Takový výchovný styl děti dlouhodobě frustruje, vede k apatii, rezignaci nebo negativismu či agresi zaměřené vůči zástupným objektům či osobám. Zdrojem autoritářství šířícího se v rodině sociálním učením bývá častěji otec, méně často matka. Autoritářské tendence si pak děti odnáší i do svých budoucích partnerských a rodinných vztahů. Pokračují ve výchovném stylu svých rodičů.

⁴³ Mlčák, Z.: Dysfunkční rodina – teoretické a diagnostické aspekty, Atelier Milata, Ostrava, 1996

⁴⁴ Kraus, B., Poláčková, V.: Člověk-Prostředí-Výchova, Padio Brno, 2001

Protekcioistická rodina

V soužití protekcioistické rodiny dominují ochránářské a rozmazlující postoje, které se uplatňují při výchově dětí. Jejich šířitelem bývá většinou matka, která zbavuje děti přirozené odpovědnosti za jejich chování, nechává se jimi ovládat a podřizuje se jejich přáním. Vnější svět bývá v těchto rodinách často vnímán jako nepřátelský, děti jako snadno zranitelné, bezmocné, nesamostatné. Výchovný styl tohoto typu vytváří u dětí pocit naučené bezmocnosti vůči světu, brzdí jejich snahu o překonávání sebe samých, narušuje jejich pozitivní vztah k okolí. Dítě nemá nastavené žádné mantinely a ve většině případů nezvládá začlenění do společnosti.⁴⁵

Liberální rodina

Pro liberální rodinu je typické chaotické uspořádání soužití s nejasně vymezenými pravidly vzájemného styku jejich členů. Výchovná improvizace, přemíra volnosti, nedostatek životního programu má negativní důsledky pro děti, u nichž se vyvíjejí nežádoucí sklony k egoismu, lenosti, pohrdání autoritami a k asociálnímu sdružování.

Odkládající rodina

Odkládající rodina je charakterizována snahou rodičů přenášet výchovné povinnosti vně jejího psychologického prostoru. Děti jsou vlivem nadměrné zátěže rodičů, jejich nezralosti, ambicióznosti či vlivem vleklé manželské krize svěřovány prarodičům, příbuzným, přátelům, sousedům, známým či různým sociálními institucím. Tím dochází k narušování jejich optimálního psychosociálního vývoje, objevuje se riziko subdeprivace či deprivace.

⁴⁵ Mičák, Z.: Dysfunkční rodina – teoretické a diagnostické aspekty, Atelier Milata, Ostrava, 1996

Disociovaná rodina

Pro disociovanou rodinu je příznačné narušení vnitřních a vnějších vztahů ve smyslu jejich konfliktovosti. Dlouhotrvající krize, napětí, rozvodová situace, zanedbávání domácnosti, alkoholismus, prostituce a jiné společensky nežádoucí faktory vedou u dětí k vážným projevům maladaptace a psychického strádání.⁴⁶

Nevlastní rodina

Nevlastní rodina vzniká vlivem rozvodu a nového partnerství. Ve výchovné oblasti musí tyto rodiny řešit rozpory, vyplývající z existence nově příchozích nevlastních otců a matek a z psychologické ztráty některého z manželských partnerů. Charakteristickým problémem nevlastních rodin je rozpor mezi vytvářející se novou rodinnou tradicí a přetrvávajícím setrvačným vlivem dřívější ustálené tradice první rodiny, který se u dětí často stupňuje pobytem ve dvou odlišných domácnostech a výchovných prostředích. Děti v této rodině mívají vůči nevlastním rodičům často zpočátku nerealistická očekávání a narážejí i na disproporce, vyplývající ze systému dvojích norem. Obtížně se vyrovnávají s pocity rozštěpené loajality mezi vlastním a nevlastním rodičem, mnohdy kvůli tomu prožívají emoce viny a úzkosti, které se mohou manifestovat navenek nejrůznějšími neurotickými projevy nebo poruchami chování. Tomuto typu dysfunkční rodiny předchází tzv. rozvodová rodina, kdy se aktuálně rozpadá partnerský vztah a dříve či později rodiče navazují nové vztahy s novými partnery.

V mnoha klinických rodinách, pro něž je typické, že jsou v kontaktu s odborníky, poskytujícími terapeutickou či sociální pomoc se nacházejí rodiče i děti s různými druhy smyslového, tělesného a duševního postižení. Nejčastěji jde o rodinu s mentálně retardovaným dítětem, dítětem s lehkou mozkovou dysfunkcí či s poruchami chování,

⁴⁶ Mičák, Z.: Dysfunkční rodina – teoretické a diagnostické aspekty, Atelier Milata, Ostrava, 1996

o rodinu s dospívajícím delikventem nebo toxikomanem. V mnoha případech jde i o rodinu s dospívajícím případně dospělým patologickým hráčem či alkoholikem.⁴⁷

Neustále narůstá počet případů týraných a zneužívaných dětí. Jde o jeden z nejzávažnějších patologických jevů, který mnohdy na první pohled nevidíme. Rodina totiž navenek působí jako spořádaná. Rodiče vedou řádný život, nepijí alkohol a podle sousedů žijí přiměřeným způsobem života. Jedním z důvodů tohoto krutého zacházení s dětmi může být psychická úchylka a skrytá agresivita jednoho nebo obou rodičů. Dalším neméně závažným důvodem může být stres rodičů vznikající se starostmi ze ztráty zaměstnání, problémy na pracovišti, nejistotou svého postavení, enormním pracovním vyčerpáním. Neméně závažným důvodem mohou být problémy v partnerském životě rodičů. Řešení nevěry některého z partnerů, strach z rozvodu. Následek tohoto stresu se pak projeví ve zkratkovitém jednání, které vede až k trestné činnosti páchané na dětech.⁴⁸

2.3 Děti separované od biologických rodičů

„Novodobé státy věnují značnou pozornost své sociální politice. Jejím cílem je udržení sociálního smíru, resp. zachování sociální stability společnosti. Proto se státní orgány snaží intervenovat v těch případech, kdy je podstatný zájem jednotlivců nebo celých skupin obyvatel natolik ohrožen, že by mohli utrpět vážnou újmu a jejich reakce na toto ohrožení mohla společnost destabilizovat.

Chování společensky nepřizpůsobivých a nebezpečných jednotlivců se snaží novodobé státy neutralizovat. V případě dětí a mládeže se stát snaží zmírnit či odvrátit nepříznivé působení rodičů, případně jiných osob, a nabídnout buď podporu rodině, nebo alternativu k rodinné péči, jež by se pokud možno rodině podobala. Zaměříme se

⁴⁷ Mlčák, Z.: Dysfunkční rodina – teoretické a diagnostické aspekty, Atelier Milata, Ostrava, 1996

⁴⁸ Zoubková, I., Nikl, J., Černíková, V.: Kriminalita mládeže, 1. vydání, PA ČR, 2001

nyňi na ty způsoby zacházení s ohroženými a společnost ohrožujícími mladistvými, které u nás byly zavedeny po druhé světové válce a fungují dosud. ⁴⁹

Nebudu zde podrobně popisovat vše, co spadá do pracovní náplně kurátora, omezím se jen na ty úkoly, jež bezprostředně souvisejí s péčí o ohroženou mládež. Kurátor má spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení (v přestupkovém řízení) a podávat jim na základě svých šetření zprávy o dítěti resp. mladistvém. Zúčastňuje se i soudního projednávání případu. Může navrhnout výchovu v náhradní rodině, ústavní a ochrannou výchovu. Má připravovat podklady pro řízení o výchovných opatřeních. Má pečovat o děti a mladistvé propuštěné z ústavní výchovy.⁵⁰

Odborná veřejnost není jednotná v názorech na nařízení ústavní nebo uložení ochranné výchovy. Např. Labáth se své knize vyjadřuje k otázce uzavřených anebo otevřených institucí. Dle něj je na místě preferovat instituce otevřené. Tyto mají větší možnost osobního kontaktu s jedincem, pružnější opatření, odpovídající individualitě jedince. Tyto podněcují růst dítěte a nedrží jej v infantilní závislosti na autoritě, systému. V úvahách o typu léčebného nebo výchovného působení je třeba preferovat otevřené systémy před uzavřenými. Ambulantní a poradenské před ústavními. Při nutnosti ústavního umístění dítěte anebo mladistvého je pro dlouhodobější pobyt vhodnější ústav s otevřeným systémem, který umožňuje osobní kontakt, minimalizuje úskalí ústavního systému a blíží se přirozenému životu za hranicemi ústavu. Otevřený systém umožňuje souhru rozličných aktivit podle potřeb jedince, ulehčuje kontakt s rodinou. V nevyhnutelných případech může umístění dítěte začínat v ústavu v uzavřené instituci, optimálně s výhledem přechodu do otevřených typů, případně s možností podmíněčného propuštění a s přechodem do ambulantních podmínek.⁵¹

„Podle dosud platného zákona o rodině z roku 1963 může pracovník obvodního úřadu nezletilého napomenout, stanovit dohled a uložit mu omezení, může též napomenout jeho rodiče nebo jiné občany, kteří narušují řádnou výchovu nezletilého.

⁴⁹ Matoušek, O., Kroftová A.: Mládež a delikvence, Portál, Praha, 1998, 2003, s. 153

⁵⁰ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Portál Praha 1998, 2003

⁵¹ Labáth, V.: Riziková mládež, Slon Praha, 2001

*Napomenutím může být pověřena i společenská organizace. Dohled má být prováděn v součinnosti se školou a se společenskými organizacemi v místě bydliště (dnes již většinou neexistujícími) nebo na pracovišti (dnes jsou to jen odbory, k dohlížení na své členy neochotné) Omezení se má týkat zejména návštěv nevhodných druhů podniků a zábav.*⁵²

Tato opatření se po roce 1989 využívají velmi málo a často se přistupuje rovnou k navržení ústavní nebo ochranné výchovy.

2.4 Typy ústavní výchovy

První ústavy budované pro společensky handicapované lidi nebyly specializované. Zřizovala je od středověku církve, od 16. století i obce. K většímu rozšíření specializovaných ústavů pro mládež dochází v západoevropských zemích až po měšťanských revolucích z roku 1848.

U nás jsou zakládány se zpožděním, až v druhé polovině 19. Století. Zřizují je obce, zemské orgány státní správy a také různé spolky a nadace. Některé z těchto posledně jmenovaných nestátních subjektů pověřoval stát až do druhé světové války výkonem soudně uložených opatření. Předpisy upravující výkon ústavní výchovy byly v téže době obecné, málo zavazující, takže ve složení svěřenců i ve výchovných režimech existovala velká pestrost. Ústavy se řídily doktrínou zakladatelského právního subjektu, názory představeného a jeho pokračovatelů více než „shora“ přicházejícími mlhavými direktivami. Ústavy se proto ve srovnání s dnešními více lišily v organizaci režimu a ve velikosti skupin, s nimiž se najednou pracovalo. Některé ústavy byly represivnější než jiné, někde byl kladen větší akcent na vzdělávání než jinde. Pokud jde o práci svěřenců, byly některé ústavy pojaty jako zemědělské farmy, jiné jako internáty vyučující řemeslu, další jako zprostředkovatelny pracovních sil pro podnikatele v okolí. Pobyty byly až do druhé světové války delší než dnes, vazba svěřenců na vychovatele byla v lépe pracujících ústavech silnější než dnes. Svěřencům personál poskytoval i péči

⁵² Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Portál Praha 1998, 2003, s. 154

po propuštění (hledání práce a bydlení) a v řadě případů s nimi zůstával v dlouhodobém kontaktu.⁵³

„V padesátých letech vzniká jednotná síť ústavů pro děti a mládež, která pod korigovanými názvy existuje až dodnes. Byly založeny záchytné dětské domovy a dětské domovy se zvýšenou výchovnou péčí, záchytné domovy mládeže a výchovné ústavy pro mládež. Po několika změnách názvů a malých organizačních úpravách se dospělo v sedmdesátých letech k této struktuře, která zahrnovala:

- *diagnostické ústavy pro děti,*
- *diagnostické ústavy pro mládež,*
- *dětské výchovné ústavy,*
- *dětské výchovné ústavy se zvýšenou péčí,*
- *výchovné ústavy pro mládež, roku 1981 existoval*
- *výchovné ústavy pro mládež se zvýšenou péčí,*

„Několik současných výchovných ústavů pečuje zároveň o děti a mládež. Ve vyhlášce ministerstva školství z záměr zřídit i ochranné ústavy pro recidivující mladistvé a léčebně-výchovné ústavy pro osobnostně natolik odchylné mladé lidi, kteří nejsou zvladatelní v běžných typech ústavů. Ochranný ústav doposud nevznikl a léčebně-výchovný ústav vznikl zatím jen jeden, a to roku 1992.“⁵⁴

Současná legislativa tedy zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních upravuje výkon ústavní výchovy v dnešní době. V úvodním ustanovení § 1 se říká:

(1) „Ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy (dále jen „zařízení“) a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči, kterými jsou střediska výchovné péče (dále jen „středisko“), musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti

⁵³ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Portál Praha 1998, 2003

⁵⁴ Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence, Portál Praha 1998, 2003, s. 155

*na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítěte musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby jeho věku.*⁵⁵

Dle v současné platného zákona o ústavní výchově se zařízení dělí:

- Diagnostický ústav
- Dětský domov
- Dětský domov se školou
- Výchovný ústav

Zařízení poskytují péči jinak poskytovanou rodiči nebo osobami, kterým bylo dítě do výchovy svěřeno rozhodnutím příslušného orgánu, dětem s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou.

2.5 Odsouzení do výkonu trestu odnětí svobody

Určujících faktorů pro stanovení příčin a podmínek pro páchaní trestné činnosti mládeží jsou zejména vývojové zvláštnosti mladého člověka a mikrostruktura, ve které se pohybuje. Rozhodující roli při formování osobnosti má nejen rodina, přátelé a známí, tedy mikrostruktura, ve které mladý člověk vyrůstá, ale také škola, kamarádi, parta a další. V partách se většinou sdružují děti a mladiství, kteří hledají pocit sounáležitosti a pochopení. Nechci říci, že všechny party jsou delikventně založené, ale z praxe je známo, že takové existují a je zde pak více faktorů, které mladistvého přivedou k páchaní trestné činnosti.⁵⁶

⁵⁵ zákon č. 109/2002 Sb.

⁵⁶ Chmelík, J.: Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži, Policie ČR, Praha 1998

Dalším důležitým prognostickým ukazatelem protispoločenského chování a trestné činnosti je konečně také sociální a ekonomická deprivace. Obecně se socioekonomický status mladistvých pachatelů zpravidla měří povoláním jejich rodičů, i když se nyní uznává, že lepšími měřítky jsou nízké rodinné příjmy a špatné bydlení. Zpravidla i rodiče těchto mladistvých pachatelů mívají trestní minulost. Rizika budoucí účasti na opakované trestné činnosti jsou vyšší u mladých lidí vyrůstajících ve špatných bytových podmínkách, zejména v obecních domech v chátrajících částech městských center a na okrajových sídlištích. K dalším rizikovým faktorům prostředí patří: sociální dezorganizace, příležitost k trestnému činu, dostupnost drog a vyšší procento dětí a mladistvých žijících v dané komunitě.

„Ať už je pro „opakovanou trestnou činnost“ užitá jakákoliv definice, z analýzy dostupné literatury je zřejmé, že mladiství pachatelé opakované trestné činnosti mají velmi vysokou hladinu neuspokojených potřeb. Obecně patří k rizikům delikvence: špatná rodičovská péče (včetně zanedbávání, zneužívání, tvrdé nebo nevypočitatelné disciplíny a manželských konfliktů), spojení s delikventními vrstevníky, špatné školní výsledky a opakované záškoláctví, vysoká míra impulzivnosti a agresivity, chudoba a špatné bydlení (Farrington, 1996). Přestože tím nechceme naznačovat, že kterýkoli z těchto rysů znamená, že se z dítěte nezbytně stane pachatel, víme, že když děti zažívají jeden nebo více takových faktorů, hrozí jim větší riziko páchaní trestné činnosti (Flood-Page a kol. 2000). Tyto rizikové faktory mají tendenci se v životní historii jednotlivých pachatelů opakované trestné činnosti hromadit a vzájemně posilovat (Liddle a Solanski 2002). Raný začátek trestné činnosti je ukazatelem toho, že tito mladí lidé mají spektrum dalších charakteristik, jež mohou být příčinou jejich protispoločenského chování, které je provází celým životem. (Smith 2002, s. 735).“⁵⁷

Struktura trestné činnosti mládeže doznala v posledních letech významných změn a to zejména v posunu závažnějším formám páchaní. Trestná činnost mládeže je do určité míry odlišná od trestné činnosti dospělých. Tyto odlišnosti jsou dány především věkem mládeže. Trestná činnost je páchána skupinově s nízkou úrovní

⁵⁷ McNeill, F. a Batchelor, S.: Soudnictví pro mladistvé – přehled studií, Katedra sociální politiky a sociální práce, Glasgow, 2003, s. 11

organizace. Chování mladistvých delikventů se vyznačuje neúměrnou brutalitou. Kriminální delikty často páchají pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek, které posilují nejen jejich odvahu, ale také brutalitu.

Z praxe uvádím případ nezletilého A. M., který má uloženou podmínku za své předešlé delikty. Ve zkušební době, pod vlivem alkoholu sebral doma klíče od osobního vozidla otčíma. Spolu s kamarády jezdili po veřejných komunikacích a výsledkem byla dopravní nehoda, při které auto poškodili. Vzhledem k tomu, že se jednalo u něj o podmíněné odložení výkonu 5měsíčního trestu za loupeže, bude tento vykonán.

Opatření, při kterém je dítě nebo mladistvý separován od svých rodičů je odnětí svobody podle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže.

(1) „Tento zákon upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.“⁵⁸

Tento specifický zákon upravuje projednávání protiprávních činů, kterých se dopustily děti mladší patnácti roků a mladiství do osmnácti let věku. Klade velký důraz na ochranu pachatele s ohledem na jeho další budoucnost. Právě tento aspekt je veřejností velmi diskutovaný, protože veřejnost se obává, že v případě velmi závažných trestných činů, jako je vražda spáchaná v mladistvém věku, může ohrozit společnost po propuštění odsouzeného na svobodu. Dalším rozdílem je výška trestu, neboť u mladistvých pachatelů se snižuje na polovinu.

Podle tohoto zákona se rozumí protiprávním činem termín čin jinak trestný spáchaný dětmi mladšími patnácti let a termín provinění u mladistvých. Za mladistvého je považován ten, kdo v době spáchání trestného činu dovršil patnáctý rok věku, ale nepřekročil osmnáctý rok svého věku.

⁵⁸ zákon č. 218/2003 Sb.

Při uložení trestu odnětí svobody je hlavním úkolem trestu resocializace. Je kladen velký důraz na začlenění mladistvého delikventa zpět do společnosti. *„Resocializační pedagogika je také vědou **společenskou**, jejímž úkolem je nejen prognostikovat a diagnostikovat jevy sociálně patologické, ale současně jejím úkolem přijmout takové instrumentálně technické premisy, pomocí nichž je možné rehabilitovat, resocializovat revitalizovat a poskytovat terapii těm jedincům, kteří z pohledu majoritní společnosti vybočili z normy.“*⁵⁹

⁵⁹ Vavříková, H.: Etopedie, diplomová práce, 2008

3 Náhradní rodinná péče

Pro dítě je nejdůležitější ta rodina, do které se narodí. Tato rodina dítěti poskytuje základní sociální zkušenosti, učí dítě základním rolím a vštěpuje mu určité způsoby chování a jednání. Dítě se učí v rodině posuzovat, zda je svět spíše dobrý nebo zlý, má zde získávat pocit základní důvěry. Bohužel však ne každé dítě má takové štěstí, aby jej vychovávali milující rodiče, kterým se narodí. Přesto může vyrůstat v rodině, která jeho vlastní rodinu nahradí. Poskytne mu vyhovující zázemí a naplní všechny jeho potřeby. Tato forma péče se nazývá náhradní rodinná péče.⁶⁰

Pojem náhradní rodinná péče je institut sociálně právní ochrany dětí, který je určen dětem, jímž byla nejrůznějších důvodů odepřena možnost vyrůstat ve vlastní biologické rodině. Jejím účelem je poskytnout těmto dětem přechodnou či dlouhodobou péči co nejvíce odpovídající péči rodinné při možnosti zachování vazby dítěte s původní rodinou. Ne všech případech je toto možné.⁶¹

V České republice nalezneme tyto formy:

- svěřením do péče jiné fyzické osoby než rodiče
- osvojení – adopce
- pěstounská péče
- pěstounská péče na přechodnou dobu
- poručenství

Matoušek ve své knize uvádí: „*V náhradní rodinné péči (NRP) vždy primárně hledáme pro určité konkrétní dítě*

a) co nejvhodnější formu NRP

b) co nejvhodnější náhradní rodiče (pěstouny nebo osvojitele).“⁶²

⁶⁰ Zelená, M., Klégrová, A.: Podpora rodiny, Vzdělávací institut ochrany dětí, Praha, 2006

⁶¹ Motejl, O., Černá, I., Panovská, K., Matyášová, P.: Rodina a dítě, ASPI Praha, 2007

⁶² Matoušek, O. a kol.: Metody a řízení sociální práce, Portál Praha, 2003, s. 224

Aby zvolené řešení bylo přínosné, je třeba, aby také dítě bylo pro žadatele o náhradní rodinnou péči vhodné. Takové, které jsou schopni přijmout a ochotní bezpodmínečně akceptovat. Dle Matouška je bezpodmínečná akceptace tedy přijetí a přijímání dítěte bez ohledu na jeho výkony, základní složkou psychosociální dimenze náhradního rodičovství. Tato dimenze je z hlediska dítěte nejdůležitější. Bezpodmínečná akceptace ovšem představuje pouze určitý orientační ideál, jemuž se můžeme jen více či méně přiblížit. V praxi je vhodnější a také užitečnější rozlišovat mezi realistickými a nerealistickými očekáváními a nároky rodičů. Potřeby dítěte a potřeby jeho žadatelů, jejich nároky, představy by si tedy měly vzájemně odpovídat. V praxi to jsou tzv. poradní sbory, které se touto problematikou zabývají. Jsou to týmy odborníků reprezentovaných sociálními pracovníci, psychology, dětskými lékaři, řediteli kojeneckých ústavů, dětských domovů a dalších. Tito lidé posuzují jednotlivé případy dětí, které mohou být předány do nové rodiny.

Na základě právních činitelů, tedy podle toho, jaká je sociálně právní situace dítěte je zásadním způsobem ovlivněn výběr a volba formy náhradní rodinné péče. Dítě, které není tzv. právně volné – jedná se o dítě, u kterého biologičtí rodiče nedali souhlas s osvojením, nebo nebyli zbaveni rodičovských práv a odpovědnosti – nelze umístit do osvojení, ale pouze do některé z forem pěstounské péče popř. do ústavního zařízení.⁶³

3.1 Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče

Jedná se o nejvolnější formu náhradní rodinné péče. Do péče jiné fyzické osoby než rodiče je dítě svěřeno, jestliže to vyžaduje zájem dítěte a tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením souhlasí. Při výběru vhodné osoby dává soud přednost zpravidla příbuznému.

Tento institut je upraven zákonem o rodině (zákon č. 94/63 Sb., § 45) a pečujícím osobám je vždy rozhodnutím soudu vymezen rozsah práv a povinností k dítěti. Zpravidla se jedná o právo a povinnost zajistit péči o dítě a zastupovat jej v běžných

⁶³ Matoušek, O. a kol.: Metody a řízení sociální práce, Portál Praha, 2003

záležitostech. Není-li soudem rozhodnuto jinak, zůstává rodičům dítěte zachována rodičovská zodpovědnost a rodiče jsou nadále zákonnými zástupci dítěte a trvá i nadále jejich vyživovací povinnost k dítěti.⁶⁴

Dítě lze svěřit i do společné výchovy manželů. Tato forma náhradní rodinné péče zaniká z důvodu dosažení zletilosti dítěte, smrtí dítěte nebo osoby, jíž bylo svěřeno do péče. Dalším důvodem zániku této formy náhradní rodinné péče může být rozhodnutí soudu. Společná výchova manželů může zaniknout rozvodem manželství.

3.2 Osvojení - adopce

Významným institutem v systému náhradní rodinné péče je osvojení, které výrazně ovlivňuje další život dítěte. Jedná se o institut, který podstatně mění vazby dítěte s jeho původními vlastními rodiči. Osvojením vzniká nový právní i rodinný vztah, neboť mezi osvojeným a osvojitelem vzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi. Příbuzenský poměr vzniká také mezi osvojencem a příbuznými osvojitele. Zanikají tedy všechny práva a povinnosti mezi osvojeným dítětem a jeho původní rodinou. Osvojitelé se stávají zákonným zástupcem dítěte a mají k němu stejnou rodičovskou zodpovědnost jako při výchově vlastního dítěte. Dítě pak získává příjmení osvojitelů.⁶⁵

V každém případě se jedná ve velmi vážný krok jak na straně osvojitelů, tak osvojence. Rodičům takového dítěte vyvstává další problém a tím je otázka, kdy dítěti o adopci říci. Názory veřejnosti i odborníků se velmi různí. Jedna část populace zastává názor, že je potřeba s tímto dítěte seznámit již od nejútlejšího věku, další tvrdí, že dozví-li se dítě o adopci příliš brzy, může to mít vliv na jeho další budoucnost. Schoolerová ve své knize dokládá názor Dennise Donovana a psychologky Debory McInteyrové, kteří se domnívají, že dozví-li se dítě o své adopci příliš brzy, ochromí to jeho schopnost

⁶⁴ www.rozumacit.cz/náhradni-rodinná-péče

⁶⁵ www.rozumacit.cz/náhradni-rodinná-péče

navazovat blízké vztahy. Poukazují na průzkum, který ukázal, že u adoptovaných dětí je pravděpodobnost potřeby terapie dvakrát vyšší než u zbytku populace. Také bylo zjištěno, že adoptované děti prožívají podobné emocionální těžkosti. Např. se jedná o hromadění jídla nebo živení negativního obrazu sebe sama. Na základě těchto zjištění došli k závěru, že okolnosti adopce se zřejmě vyznačují něčím typickým, co vyvolává pořád stejné problémy. Donovan spatřuje tuto příčinu pak v tom, že se dítě o své adopci dozví příliš brzy. Domnívá se, že děti předškolního věku nemají ještě dostatečně vyvinuty poznávací dovednosti a schopnosti, aby sdělení o adopci řádně pochopily. Dále poukazuje na to, že příliš brzké sdělení může u dítěte potencionálně ohrozit pocit jistoty.⁶⁶

Historie osvojení

Formu zákona nabylo osvojení patrně nejdříve ve starém Římě již v době republiky – adopce se praktikuje ve vyšších společenských kruzích, především k zajištění kontinuity rodového jména a majetku. Středověk, novověk – do konce 18. století – zřizování nalezinců a útulků pro opuštěné děti. Formálně adoptuje jen šlechta, bohatí bezdětní manželé tak hledí svému rodu zajistit adopcí kontinuitu jména a majetku nebo hledají náhradu za vlastní zemřelé dítě apod. Často se lidé ujímají dětí z důvodu levné pracovní síly. Nalezince byly trvalou zásobárnou dětí pro adopci, později i pro pěstounskou péči. Zakladatelem byl Vincent de Paul v Paříži 1638. Doba osvícenství – 19. století – roku 1784 vzniká vídeňský nalezinec, v roce 1789 vzniká pražský pod patronací císaře Josefa II. Nově vznikají sirotčince, jedná se o pokročilejší formu ústavní péče než v nalezinci. Po bitvě u Slavkova vyhlásil Napoleon „státní“ adopci dětí padlých vojáků a důstojníků. V Praze měl nalezinec i funkci dnešního záchytného DD (byly zde umístovány nemanželské děti, děti narozené v trestnicích, děti nalezené nebo přivedené policií). Preromantismus, romantismus – nový příliv citlivosti – rodina pojmána jako místo citové intimity a bezpečí. Otázka náhradní rodinné péče se dostává do popředí vždy s přílivem sirotků po velkých válkách.

⁶⁶ Schoolerová, E. J.: Adopce vztah založený na slibu, 1. vydání, Návrat domů Praha, 2002

V období 1. republiky se výchova dětí „demokratizuje“, rozvíjí se věda o dítěti, tzv. pedologie (Cyril Stejskal). Po druhé světové válce dochází k potlačování rodinné výchovy, prosazuje se kolektivní výchova. V roce 1963 byla rodina zákonem o rodině uvedena opět na 1. místo mezi výchovnými institucemi, je to nová možnost pro adopci a pěstounskou péči.⁶⁷

3.3 Mezinárodní adopce

Během dvacátého století nastal v pravém slova smyslu „boom“ uzavírání mezinárodních úmluv, smluv, paktů, deklarací a dalších dokumentů, které upravovaly nejrůznější oblasti lidské činnosti a života. Neopomněly také práva dětí, jejichž formulace se poprvé výslovně objevila v tzv. Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924. Tento dokument sice nebyl právně závazný, stal se však podkladem pro další mezinárodní dokumenty zabývající se právy dítěte.⁶⁸

V případě, že není možné najít dítěti vhodné rodinné zázemí v jeho vlasti, je možné zvážit jeho umístění do ciziny. Úmluva o právech dítěte však stanovuje přednost umístění osvojeného dítěte v zemi jeho původu a připouští toto řešení jen v případě, že se jeví pro dítě jako vhodnější. Proces mezinárodního osvojení je velmi složitý formální proces, jehož cílem je chránit nejlepší zájem dítěte.

Osvojení dětí do ciziny a z ciziny je v České republice možné od 1. 6. 2000, kdy vstoupila v platnost Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou přijala Haagská konference mezinárodního práva soukromého. Tento mezinárodní dokument spolu se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí umožňuje osvojení dětí z ciziny a do ciziny v případech, kdy se pro dítě nepodaří najít rodinu v zemi jeho původu.

⁶⁷ Matějček, Z. a kol.: Náhradní rodinná péče, Portál Praha, 1999

⁶⁸ Hrubá, M.; Právo a rodina, Linde Praha, 2007

Zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině v České republice zajišťuje Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí se sídlem v Brně. Tento úřad byl určen jako ústřední orgán pro výkon práv a povinností uložených Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení. Je třeba také dodat, že jiný subjekt není oprávněn na území České republiky mezinárodní osvojení zprostředkovávat. Praxe je taková, že osvojení do zahraničí probíhá pouze na žádost fyzické osoby, která má zájem o mezinárodní osvojení. Úřad potom spolupracuje při zprostředkování mezinárodních osvojení výlučně s ústředními orgány dané země nebo ve spolupracujících státech řádně pověřenými organizacemi.⁶⁹

V případě, že po důkladném zvážení mají žadatelé o seznámení se s dítětem zájem, sjedná Úřad po dohodě se zařízením, kde je vykonávána ústavní výchova nebo se zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc, ve kterém je dítě umístěno, termín návštěvy žadatelů k uskutečnění kontaktu s dítětem. Žadatelé přijíždějí vždy nejprve do sídla Úřadu, kde jsou seznámeni s potřebnými záležitostmi příslušným pracovníkem Úřadu, jež bude jejich kontaktní osobou po celou dobu pobytu v České republice. Psycholog Úřadu provede se žadateli vstupní pohovor. V případě, že žadatelé hovoří plynule anglicky, není zpravidla třeba tlumočnicka. Poté následuje první návštěva zařízení a setkání žadatelů s dítětem, která proběhne vždy za přítomnosti tlumočnicka a psychologa Úřadu společně s odborným personálem zařízení. O této první návštěvě zpracuje psycholog Úřadu podrobnou zprávu a dohodne s ředitelem zařízení postup při psaní zpráv. Po vyhodnocení návštěv jsou žadatelé povinni Úřadu sdělit, zda mají v úmyslu převzít navrhované dítě do péče se záměrem je v budoucnu osvojit. Žadatelé podávají Úřadu žádost o svěřeni do své péče. Tato žádost se podává v českém jazyce nebo cizojazyčném originálu spolu s překladem do českého jazyka. Tato žádost je bezplatná. Dnem doručení zahájí Úřad řízení o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů. Úřad je povinen rozhodnout ve věci ve lhůtě podle § 71 odst. 3 správního řádu.

⁶⁹ www.rozumacit.cz/náhradní-rodinná-péče

Po svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů jsou ústřední orgány nebo pověřené organizace přijímacího státu povinny zasílat Úřadu zprávy o situaci dítěte v rodině. (čl. 20 Haagské úmluvy). K tomu v přijímacím státě pověřená osoba navštíví rodinu a provede šetření. O výsledcích šetření vypracuje zprávu, ke které bude přiložena aktuální lékařská zpráva a fotografie dítěte spolu s ostatními členy rodiny. Doby pro vypracovávání zpráv se prodlužují, z počátku jsou po 1 měsíci, pak po 3 měsících, 6 měsících, 9 měsících, 12 měsících. Ve druhém roce jsou již v půlročních intervalech. Ve třetím a čtvrtém roce pobytu dítěte je pak zpráva jedenkrát za rok. Takto vypracované zprávy spolu s jejich překladem do českého jazyka zašle příslušný ústřední orgán nebo pověřená organizace přijímacího státu Úřadu.⁷⁰

3.4 Pěstounská péče

Pěstounská péče je forma náhradní rodinné péče zabezpečovaná ze strany státu hmotnou podporou a jejím hlavním účelem je zajištění osobní péče a výchovy dítěte v rodinném prostředí pro děti, jejichž rodiče nemohou, nechtějí či nedokáží sami zabezpečit a jejichž výchovu nelze zajistit ani osvojením.

Pěstounská péče se uplatňuje u dětí, pokud nemohou vyrůstat s vlastními rodiči, ale jejich vazby s nimi zůstávají zachovány a taktéž s ostatními příbuznými jako jsou např. sourozenci nebo prarodiče. Rodiče dítěte zůstávají i nadále zákonným zástupcem dítěte a mají k němu rodičovskou zodpovědnost. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče konkrétní osoby nebo manželskému páru. Mezi pěstounem a dítětem nevzniká příbuzenský vztah. Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu a zaniká dosažením zletilosti dítěte. Z vážných důvodů může být i zrušena.

Pěstoun je povinen o dítě osobně pečovat a vykonávat přiměřeně práva i povinnosti rodičů vůči dítěti. Není zákonným zástupcem dítěte a nemá vůči němu ani vyživovací povinnost. Právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti má jen v běžných věcech.

⁷⁰ www.umpod.cz

Pokud se pěstoun domnívá, že rozhodnutí rodičů o podstatných záležitostech týkajících se dítěte není v zájmu dítěte, mohou se domáhat rozhodnutí soudu v této záležitosti. Rodičům je také zachována vyživovací povinnost k dítěti a to i v případě zbavení rodičovské odpovědnosti. Mění se pouze způsob úhrady. Rodiče výživné stanovené soudem posílají státu, který na dítě v pěstounské péči vyplácí dávky ze systému státní sociální podpory. V České republice je tímto úkolem pověřen Úřad práce.

V České republice existuje několik typů pěstounské péče. Především je rozlišována individuální pěstounská péče, která probíhá v běžném rodinném prostředí samotných pěstounů a dále pak skupinová pěstounská péče, která probíhá v zařízeních pro výkon pěstounské péče, které jsou zřizovány např. obcemi, krajskými úřady nebo nestátními subjekty.

Také zde musím zmínit pěstounskou péči vykonávanou v zařízeních pro výkon pěstounské péče. Zařízení k tomuto účelu jsou zřizována a spravována obcemi, kraji nebo pověřenými osobami.

Nejznámější formou této péče jsou vesničky SOS, kde jsou děti vychovávány matkou pěstounkou ve větší sourozenecké skupině za pomoci dalších zaměstnanců. Mým osobním názorem je, že zde chybí mužský vzor, který je pro všestranný rozvoj dítěte nezbytný.

Dále lze rozlišit také příbuzenskou formu pěstounské péče, kdy je dítě svěřeno některé osobě z širší rodiny. Pěstouni jsou příbuzní dítěte: prarodiče, teta, strýc, sourozenec nebo jiní příbuzní.⁷¹

⁷¹ www.rozumacit.cz/náhradní-rodinná-péče

3.5 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Zvláštní formou náhradní rodinné péče je svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu. Pro tento typ pěstounské péče je vytvořena zvláštní evidence pěstounů. Přechodnou dobou se rozumí doba, po kterou rodič ze závažných důvodů nemůže vychovávat své dítě. Tímto důvodem může být např. zdravotní stav rodiče a jeho dlouhodobá hospitalizace v nemocnici.

Pěstounská péče na přechodnou dobu je zajišťována vyškolenými pěstouny pro tento typ péče. Může se jednat o dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodičem s osvojením nebo na dobu do pravomocného rozhodnutí soudu, o tom, že není třeba souhlasu rodičů k osvojení. Pěstoun musí být stabilní osobností, s dobrými předpoklady a schopnostmi pro péči o dítě. Musí mít odpovídající zázemí a být dobře informován o péči na přechodnou dobu, pro kterou se vědomě rozhodl. Tyto osoby by měly projít zvláštním školením, zahrnujícím informace o raném vývoji dítěte a péči o něj. Ale také o možných rizicích a jejich zvládnutí, psychologických souvislostech výchovy a vývoje dítěte.

Tento typ je určen zejména pro krizové situace, kdy biologičtí rodiče potřebují určitý čas na vyřešení svých problémů nebo životních situací. Institut této péče umožňuje, že dítě nemusí být umístěno do ústavního zařízení.⁷²

3.6 Poručníctví

Poručenství je rodinně právní vztah, kdy nezletilé dítě nemá zákonného zástupce. Náhradní rodinná péče tedy není hlavním společenským účelem poručníctví. V praxi se přesto označuje jako jedna z forem náhradní rodinné péče.

Dítě se může ocitnout bez zákonného zástupce v těchto případech:

⁷² www.rozumacit.cz/náhradní-rodinná-péče

- rodiče dítěte zemřeli
- rodiče dítěte nemají plnou způsobilost k právním úkonům
- rodiče byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo jim byl její výkon pozastaven

Poručníka pak dítěti v těchto případech ustanoví soud.

Soud ustanoví poručníka většinou z řad osob blízkých rodině dítěte a stává se jeho zákonným zástupcem. Nemůže-li být poručníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Mezi poručníkem a dítětem nevzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dítětem. Je mu stanoven rozsah práv a povinností jako je výchova a zastupování dítěte a správa majetku dítěte. Poručník je přímo odpovědný příslušnému soudu a podléhá jeho pravidelnému dohledu a jakkoliv rozhodnutí v podstatné věci, týkající se dítěte, vyžaduje schválení soudem. Poručníkovi může být soudem stanovena povinnost o dítě osobně pečovat. Pak se jedná o formu náhradní rodinné péče. V takovém případě je stejně jako pěstoun zabezpečován dávkami státní sociální pomoci.⁷³

Poručenství pak zaniká při z těchto důvodů: zletilost dítěte, zletilost rodiče, v případě že byl nezletilý, osvojením dítěte, pravomocným rozhodnutím soudu o navrácení plné způsobilosti k právním úkonům rodičům, rovněž pravomocným rozhodnutím soudu o navrácení rodičovské zodpovědnosti, smrtí nezletilého nebo poručníka. V neposlední řadě to může být na žádost poručníka nebo z rozhodnutí soudu.

Závěrem teoretické části bych chtěla citovat Matouška: „.... ohrožené dítě ohrožuje svět. Už tím, že trpí podvýživou, že mu chybí patriční dovednosti a návyky, morální zásady apod., už tím, že ochuzuje svět o tvůrčí osobnost, již se mohlo stát. Může však také vyrůst v člověka, který se nejen nebude podílet na stavbě světa, protože

⁷³ www.rozumacit.cz/náhradní-rodinná-péče

se tomu nenaučil, ale který se učiní zkázou tohoto světa, poněvadž ho nenávidí za všechny křivdy, které mu (svět) způsobil. ⁷⁴

⁷⁴ Matoušek, O. a kol.: Metody a řízení sociální práce, Portál Praha, 2003

4 Praktická část

4.1 Cíle, metody a stanovení hypotéz

Cílem uskutečněného výzkumu bylo navázat na teoretickou část diplomové práce, doplnit ji poznatky kurátorů pro mládež, kteří s dětmi páchajícími trestnou činností pracují.

Položila jsem si tyto výzkumné otázky:

H1 Děťští a mladiství delikventi pocházejí spíše z rozvrácených rodin

H2 Děťští a mladiství delikventi pocházejí spíše z rodin se slabším ekonomickým zázemím

Ke kvantitativnímu vyhodnocení jsem využila dat získaných z dotazníkového šetření. Dotazník se skládal z deseti otevřených, polouzavřených i uzavřených otázek. Dotazník byl anonymní.

Celé znění dotazníku uvádím v příloze č. 1.

Dotazníkem získané informace jsem po převedení na procenta znázornila pomocí tabulek, které jsem zpracovala v programu Microsoft Word a pomocí grafů zpracovaných v programu Microsoft Excel.

4. 2 Výzkum mezi kurátory pro mládež

Výzkum, který jsem uskutečnila a dále ho popíšu, probíhal v období od února 2012 do března 2012.

4.3 Výběr respondentů

Dotazníkem jsem oslovila kurátory pro mládež Olomouckého kraje, a to prostřednictvím jejich vedoucích. Dotazováni byli kurátoři pro mládež z dvanácti úřadů Olomouckého kraje různé velikosti, a to z Městského úřadu Šternberk, Městského úřadu Lipník nad Bečvou, Městského úřadu Prostějov, Městského úřadu Litovel, Městského úřadu Jeseník, Magistrátu města Olomouce, Městského úřadu Hranice, Městského úřadu Šumperk, Městského úřadu Konice, Městského úřadu Uničov, Magistrátu města Přerov a Městského úřadu Mohelnice. Zasláno bylo 30 dotazníků, z čehož se jich vrátilo zpět 24 vyplněných. Návratnost byla 80%.

4.3 Analýza a prezentace výzkumu

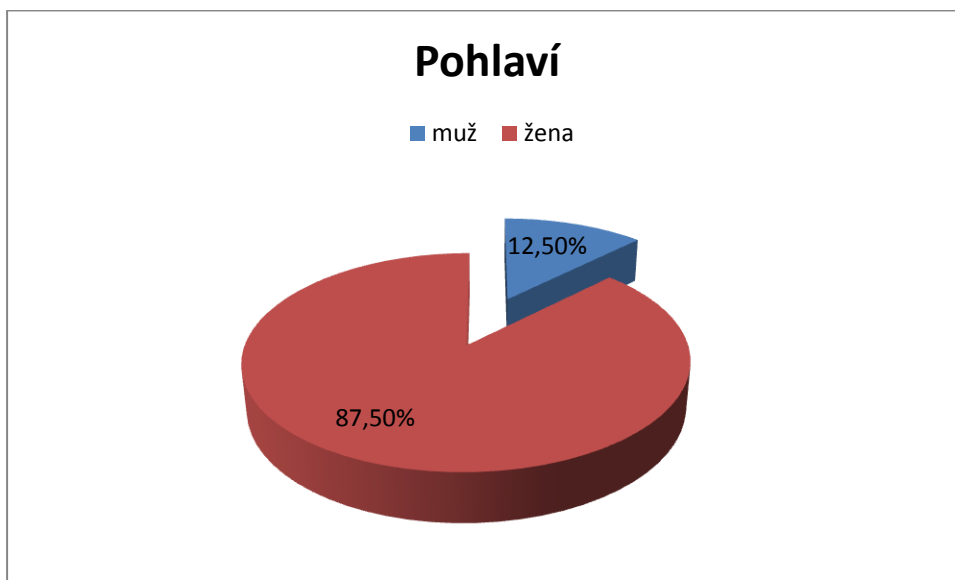
V této části vyhodnotím data získaná z dotazníků, které zpracuji a zanalyzuji pomocí slovní, statistické a grafické metody hodnocení.

Otázka č. 1: Pohlaví respondentů

Tabulka č. 1

Pohlaví	Počet	Počet v %
muž	3	12,50%
žena	21	87,50%

Graf č. 1

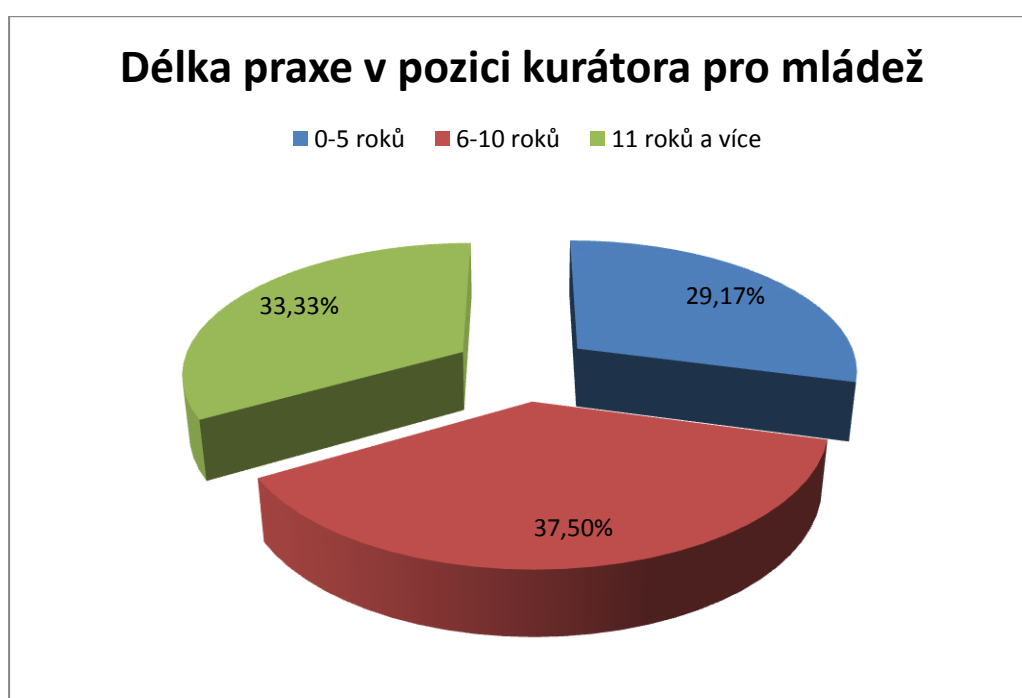
Je zřejmé, že mezi respondenty, kterým byl dotazník předložen, převládají ženy. Tento výsledek se dal předpokládat s ohledem na obecně známou skutečnost, že v oblasti sociální práce působí víceméně ženy. Muže – sociální pracovníky pak najdeme spíše na pozicích sociálních kurátorů (kurátorů pro dospělé).

Otázka č. 2: Délka praxe respondentů v pozici kurátora pro mládež

Tabulka č. 2

Délka praxe	Počet	Počet v %
0-5 roků	7	29,17%
6-10 roků	9	37,50%
11 roků a více	8	33,33%

Graf č. 2

Pokud jde o délku praxe kurátorů pro mládež, je zřejmé, že nejvíce kurátorů pro mládež má šesti- až desetiletou praxi. V délce praxe však nejsou žádné výraznější rozdíly, odpovědi na tuto otázku byly téměř rovnoměrně rozloženy.

Otázka č. 3: Pracoviště respondentů

Tabulka č.3

Pracoviště	Počet	Počet v %
městský úřad	17	70,83%
magistrát města	7	29,17%

Graf č. 3

Téměř tři čtvrtiny respondentů (70,83%) pracují na městských úřadech. V tomto případě je to dáno rozdělením Olomouckého kraje, kdy z dvanácti oslovených úřadů Olomouckého kraje jsou pouze dva z nich magistráty města.

Otázka č. 4: „Kolik evidujete rodin, kde se vyskytuje kriminalita mládeže?“

V tomto případě se jednalo o otázku otevřenou, zaměřenou na konkrétní počet případů kurátora pro mládež. Tento údaj vychází ze statistik zpracovávaných každoročně všemi orgány sociálně-právní ochrany dětí a z těchto statistik měli možnost dotázaní kurátoři pro mládež čerpat.

Počty případů se lišily zejména v závislosti na velikosti konkrétního úřadu a na počtu pracovníků, kteří zde funkci kurátora pro mládež vykonávají. Je mi známo, že na některých úřadech je práce kurátora pro mládež vykonávána pouze na část pracovního úvazku, většinou kumulovaného s výkonem péče o rodinu a děti, romského poradce apod. To se pak odvíjí podle velikosti správního obvodu konkrétního úřadu a podle charakteru oblasti.

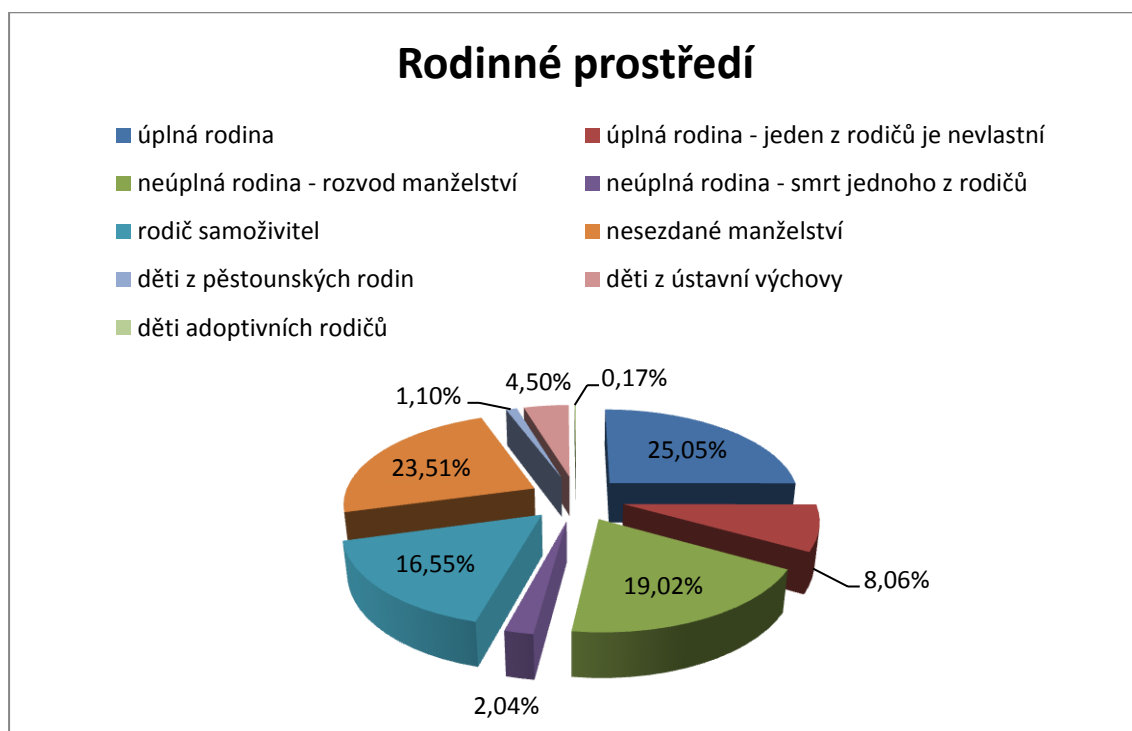
Uváděný počet případů jednotlivých pracovníků se pohyboval v rozmezí 9-75. Celkový počet za všechny odevzdané dotazníky byl pak 1 178 případů. Z tohoto čísla budu vycházet v následujících otázkách, kde ho budu považovat za 100%.

Otázka č. 5: „Z jakého rodinného prostředí mladiství delikventi pocházejí? (ke každé variantě napište, prosím, počet)“

Tabulka č. 4

Rodinné prostředí	Počet	Počet v %
úplná rodina	295	25,05%
úplná rodina – jeden z rodičů je nevlastní	95	8,06%
neúplná rodina – rozvod manželství	224	19,02%
neúplná rodina – smrt jednoho z rodičů	24	2,04%
rodič samoživitel	195	16,55%
nesezdané manželství	277	23,51%
děti z pěstounských rodin	13	1,10%
děti z ústavní výchovy	53	4,50%
děti adoptivních rodičů	2	0,17%

Graf č. 4

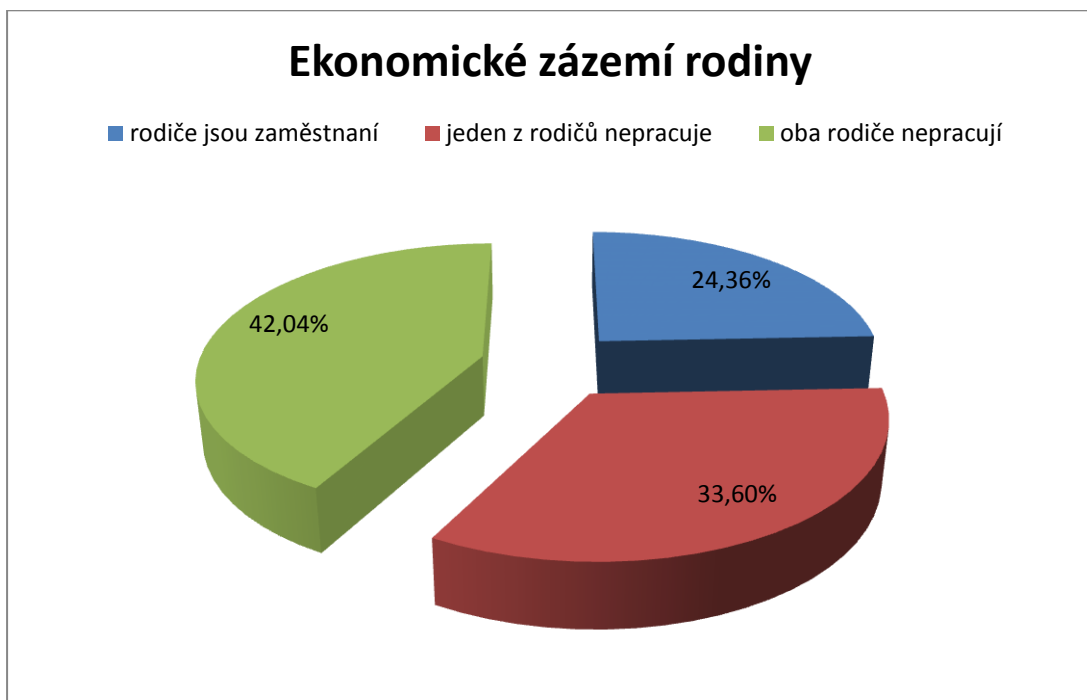
V případě rodinného prostředí mladistvých delikventů převládá úplná rodina, a to ve formách sezdaného a nesezdaného manželství, celkem se jedná o 48,56%. Poměrně velký počet mladistvých delikventů pochází z rodin postižených rozvodem manželství (19,02%). S rodičem samoživitelem vyrůstá 16,55% klientů kurátorů pro mládež. Další formy rodinného prostředí nebyly již tak výrazné, velmi malé procento odpovědí bylo u možností pěstounských a adoptivních rodin. Mladiství delikventi pocházejí v cca 8% z ústavní výchovy.

Otázka č. 6: „ Jaké je ekonomické zázemí těchto rodin? (ke každé variantě napište, prosím, počet)“

Tabulka č. 5

Ekonomické zázemí rodiny	Počet	Počet v %
rodiče jsou zaměstnaní	274	24,36%
oba rodiče nepracují	473	42,04%

Graf č. 5

U této otázky směřující ke zjištění ekonomického zázemí rodiny, z které mladiství delikventi pocházejí, převažuje odpověď, že nepracuje ani jeden z rodičů, a to cca. ve 42% případů. Asi ve 33% případů nepracuje jeden z rodičů, oba jsou zaměstnaní pouze ve 24% případů. Součet odpovědí u této otázky nedává dohromady celkový počet případů kurátorů pro mládež, neboť část klientů pochází z ústavní výchovy a nelze zde tedy říci, zda jejich rodiče jsou či nejsou zaměstnaní.

Otázka č. 7: „Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání alespoň jednoho z rodičů? (ke každé variantě napište, prosím, počet)“

Tabulka č. 6

Vzdělání	Počet	Počet v %
vysokoškolské	43	3,82%
středoškolské	528	46,93%
vyučení nebo základní	554	49,25%

Graf č. 6

Pokud jde o nejvyšší dosažené vzdělání rodičů klientů kurátora pro mládež (respektive alespoň jednoho z rodičů), převládá vyučení nebo základní vzdělání (cca. 49%). Velkou část tvoří také středoškolsky vzdělaní rodiče, a to téměř 47%. Pouze necelá 4% rodičů má vzdělání vysokoškolské.

Stejně jako u předchozí otázky je součet 1125, neboť u 53 dětí z ústavní výchovy nelze vzdělání rodičů zjistit.

Otázka č. 8: „Byli/jsou rodiče mladistvých delikventů ve výkonu trestu? (ke každé variantě napište, prosím, počet)“

V případě této otázky byla v 96% případů odpověď „není nám známo“. To zřejmě vychází ze skutečnosti, že tyto informace kurátoři pro mládež mají možnost získat jen velmi zřídka. Odpověď na tuto otázku byla pouze z Městského úřadu Konice, neboť kurátorka tohoto úřadu tyto údaje sleduje. Jedná se o úřad s nízkým počtem obyvatel správního obvodu a poměrně malým podílem delikvence dětí a mládeže.

V případě této otázky byly odpovědi za Městský úřad Konice následující:

Tabulka č. 7

VTOS rodičů	Počet	Počet v %
ano	2	25%
ne	6	75%
není známo	0	0%

Otázka č. 9: „Byli/jsou rodiče mladistvých delikventů projednávání v přestupkové komisi? (ke každé variantě napište, prosím, počet)“

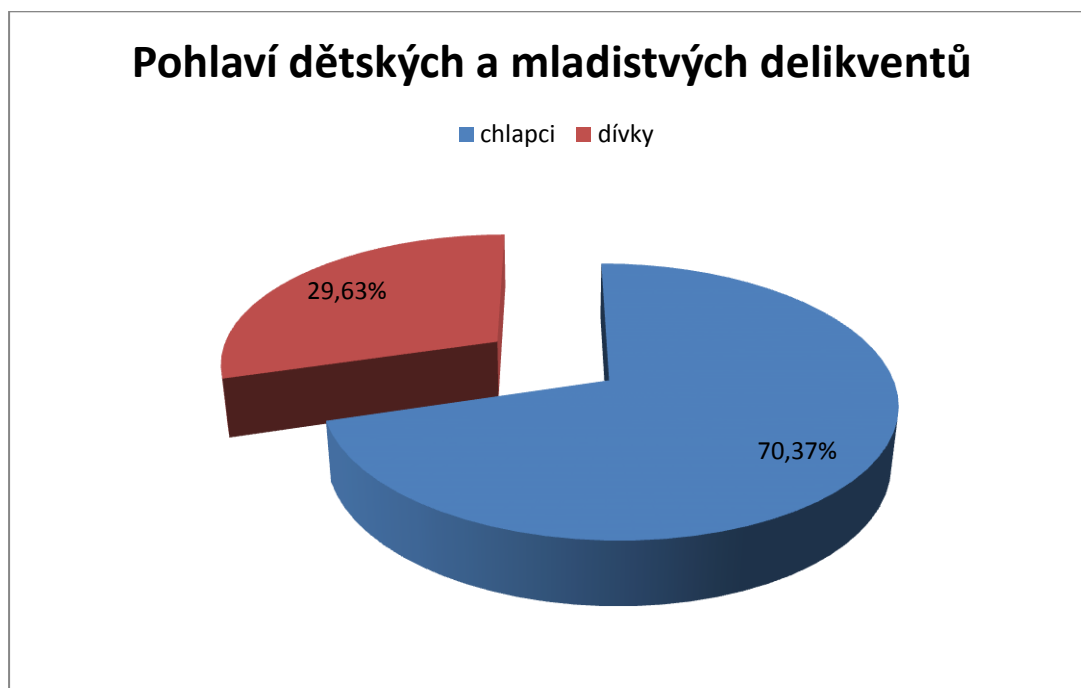
V tomto případě platí prakticky totéž, co jsem popsala u otázky předcházející. Údaje o případném projednávání rodičů v přestupkové komisi jsou ještě hůře dostupné než údaje o výkonu trestu odnětí svobody rodičů mladistvých delikventů. V tomto případě tedy zněla odpověď na otázku č. 9 ve 100% případů „není nám známo“.

Otázka č. 10: Pohlaví mladistvých delikventů

Tabulka č. 8

Pohlaví	Počet	Počet v %
chlapci	829	70,37%
dívky	349	29,63%

Graf č. 7

Z celkového počtu mladistvých delikventů, který jsem uvedla výše (tedy 1178) je většina chlapců (cca 70%). Tento výsledek se dal vcelku očekávat, neboť je obecně známo, že k trestné činnosti inklinují spíše jedinci mužského pohlaví, přesto však podíl dívek zanedbatelný není.

Diskuse

V diskusi se zaměřím na celkové zhodnocení vlastního výzkumu věnovaného klientům kurátorů pro mládež a potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz, z kterých jsem na začátku výzkumu vycházela.

První hypotéza byla: Dětsí a mladiství delikventi pocházejí spíše z rodin rozvrácených.

Na tuto oblast se zaměřovala otázka č. 5, která zjišťovala typ rodinného prostředí, ze kterého klienti kurátorů pro mládež, tedy dětsí a mladiství delikventi, pocházejí. Zde jsem se snažila nabídnout respondentům kompletní výčet možných rodinných prostředí, ne všechny samozřejmě byly v každém dotazníku vyčerpány. Nejvíce odpovědí bylo u varianty „úplná rodina“, tedy rodina, kde jsou oba rodiče vlastní a ve svazku manželském. Jednalo se asi o 25% všech odpovědí. Varianta „úplná rodina, kdy jeden z rodičů je nevlastní“ byla zastoupena asi v 8%. Dá se říci, že jde o rodinu doplněnou (termín vycházející ze statistik, které jsem zmínila výše). Dále se za úplnou rodinu dá považovat i nesezdané manželství, zvláště v poslední době, kdy přibývá párů, které spolu pouze žijí, fungují jako rodina a vychovávají společné děti. I tato varianta byla v dotazníku a zastoupena byla v asi 23,5%, tedy poměrně dost. Všechny tyto odpovědi se dají považovat za rodinu úplnou, pokud bych tuto skutečnost tedy vzala v potaz, lze říci, že více než polovina klientů kurátorů pro mládež pochází z rodin úplných, nerozvrácených (cca 56,5%).

Z variant, které nabízely rodinné prostředí neúplné, byla nejvíce zastoupena rodina, ve které došlo k rozvodu manželství, a to cca 19%. Dále pak děti rodičů samoživitelů, tedy takové, které od narození vyrůstají pouze s jedním z rodičů. Z takové rodiny pochází asi 16,5% klientů kurátorů pro mládež. Lze tedy říci, že z rodin rozvrácených pochází asi 45,5% klientů kurátorů pro mládež.

Z dalších variant rodinného prostředí bylo respondentům nabídnuto prostředí, kde jeden z rodičů zemřel (cca 2%). Domnívám se, že toto rodinné prostředí nelze řadit

do předchozí zmíněné skupiny, neboť rodina byla před smrtí rodiče úplná a mohla být plně funkční.

Mezi další formy rodinného prostředí, ze kterých mohou dětští a mladiství delikventi pocházet jsou formy méně se vyskytující, a to pěstounské rodiny (v odpovědích respondentů zastoupeno asi 1%), adoptivní rodiny (0,17%) a ústavní výchova (4,5%).

Jedná-li se o rodiny adoptivní, domnívám se, že výsledek je částečně zkreslený faktem, že tuto skutečnost lze zjistit pouze v případě, že se rodiče nebo dítě o adopci sami zmíní.

Dle mého názoru se skupina dětí z ústavní výchovy nedá jednoznačně zařadit do varianty jak úplné, tak rozvrácené rodiny. Ze zkušenosti vím, že jsou v ústavní výchově z rodin úplných, kde selhala základní rodičovská zodpovědnost a přidaly se další sociálně ekonomické faktory.

Z výzkumu tedy vyplynulo, že více než polovina klientů kurátorů pro mládež pochází z rodin úplných, z rodin neúplných pak pochází 45% těchto klientů. S ohledem na podobnost výsledků nelze první hypotézu jednoznačně verifikovat či falzifikovat.

Další hypotézou bylo: Dětští a mladiství delikventi pocházejí spíše z rodin se slabším ekonomickým zázemím. Za východisko odpovědi na tuto hypotézu lze považovat otázku č. 6, která zjišťuje ekonomické zázemí rodin, na které se dotazník zaměřil. Oba rodiče jsou zaměstnáni asi v 24,5%. Případů, kdy jeden z rodičů zaměstnán není je asi 33,5% a ani jeden z rodičů není zaměstnán v 42% případů.

Z uvedeného vyplývá, že tuto hypotézu lze potvrdit. Z praxe je mi známo, že z rodin se špatným ekonomickým zázemím se rekrutují delikventi i se souhlasem svých rodičů. Na to navazuje trestní odpovědnost dětí od patnácti let věku. Jsou známy případy, kdy rodiče své děti mladší patnácti let posílají páchat trestnou činnost za účelem obohacení a s vědomím, že se dětem „nemůže nic stát“ ve smyslu trestní

odpovědnosti. Z toho vyplývá, že špatná ekonomická situace rodiny může být stimulem pro páchaní trestné činnosti dětí a mládeže.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zaměřila na rodinné prostředí, které hraje ve vývoji každého mladého člověka velmi dominantní roli.

V teoretické části jsem za pomoci odborné literatury popsala různé modely výchovných stylů rodičů a také jsem se zaměřila na typologii rodin. Je to právě rodina, která předává svému dítěti jak pozitivní, tak negativní příklady k životu. Podle toho, jakými výchovnými styly rodiče působí na své děti, se pak odráží v jejich budoucí začlenění do společnosti. Jsou styly rodinné výchovy, jenž mohou rozvíjet osobnost dítěte ve všech směrech a mladý člověk má pevné hodnoty a prožije pak plnohodnotný a spokojený život, jak partnerský a rodinný, tak i pracovní. Dá se říci, že výchovné modely, které jim předali jejich rodiče, pak uplatňují i při svém vlastním výchovném působení.

Vedle kladných stylů výchovy jsou bohužel i styly negativní. Výchovné styly a typologie dysfunkčních rodin ukazuje, že rodiči jsou osoby např. nevyzrálé či citově oploštělé. Tito rodiče nejsou schopni zabezpečovat potřeby svých dětí. Ve většině případů se jedná o rodiče s nižším vzděláním. V těchto rodinách je také velkým problémem ekonomická stránka zabezpečení rodiny. Rodiče nenaplnují potřeby svých dětí. Tyto děti odchází do života nepřipravené a jsou potencionálními pachateli trestné činnosti.

V praktické části jsem vycházela z uskutečněného výzkumu věnovanému klientům kurátorů pro mládež a potvrzení či vyvrácení hypotéz, ze kterých jsem na počátku výzkumu vycházela. První hypotézou bylo: „dětští a mladiství delikventi pocházejí spíše z rodin rozvrácených“. Tato hypotéza nebyla potvrzena. Z výzkumu vyplynulo, že více než polovina klientů kurátorů pro mládež pochází z rodin úplných. Další hypotézou bylo: „dětští a mladiství delikventi pocházejí spíše z rodin se slabším ekonomickým zázemím.“ Z uvedeného výzkumu vyplývá, že tuto hypotézu lze potvrdit. I praxe potvrzuje, že špatná ekonomická situace rodin je živnou půdou pro páchání trestné činnosti.

Výsledky výzkumu hodlám využít pro svou další praxi. Kromě práce kurátora pro mládež vykonávám také terénní sociální práci a získané údaje mi pomohou lépe vytipovat skupiny dětí, které by vzhledem k prostředí, ve kterém vyrůstají, mohly inklinovat k trestné činnosti.

Dále mohu těchto poznatků využít při přednáškové činnosti kurátora pro mládež.

Resumé

Diplomová práce se zabývá problematikou vlivu rodinného prostředí na kriminalitu dětí a mládeže. Práce je členěna na dvě části a to teoretickou a praktickou.

V teoretické části se zabývá popisem rodinného prostředí, výchovných stylů a typologií rodin. Převážná část je zaměřena na popis dysfunkčního rodinného prostředí, a jeho vlivu na delikventní chování dítěte. Věnuje se také náhradní rodinné péči a separaci dětí od biologických rodičů.

V praktické části pak navazuje na teoretickou část a doplňuje ji o praktické poznatky kurátorů pro mládež, kteří s dětmi a mladistvými páchajícími trestnou činností pracují.

Anotace

Diplomová práce se zabývá problematikou vlivu rodinného prostředí na kriminalitu dětí a mládeže. Jsou zde popsány různé výchovné styly a typologie dysfunkčních rodin. Rodina sehrává klíčovou roli v tom, že působí na jedince od samého počátku života. Tvoří a upevňuje jeho charakterové vlastnosti, postoje a chování, jak v pozitivním tak negativním smyslu.

Klíčová slova: rodina, otec, matka, děti, výchova, kriminalita, prostředí, rodinné prostředí

Annotation

This thesis deals with the influence of family environment on children and youth crime. It describes different educational styles and typology of dysfunctional families. Family plays a key role in that they operate on the individual from the very beginning of life. Creates and strengthens its personality traits, attitudes and behavior, both positive and negative sense.

Key words: family, father, mother, children, education, crime, environment, family environment

Použitá literatura

Zákony a právní předpisy

1. Haagská úmluva
2. Úmluva o právech dítěte
3. Zákon č. 94/1963 Sb., *zákon o rodině*, ve znění pozdějších předpisů
4. Zákon č. 109/2002 Sb., *o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních*, ve znění pozdějších předpisů
5. Zákon č. 218/2002 Sb., *o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže*, ze znění pozdějších předpisů
6. Zákon č. 359/1999 Sb., *o sociálně-právní ochraně dětí*, ve znění pozdějších předpisů
7. Zákon č. 117/1995 Sb., *o státní sociální podpoře*, ve znění pozdějších předpisů

Literatura

8. BAKOŠOVÁ, Z.: *Sociální pedagogika jako životní pomoc*, 3. vyd., Bratislava: Public Promontion, 2008, 223 s., ISBN 978-80-969944-0-3
9. ČÍRTKOVÁ, L.: *Policejní psychologie*, 2. vyd., Praha: Portál 2004, 266 s., ISBN 80-7178-931-3
10. DUNOVSKÝ, J.: *Dítě a poruchy rodiny*, 1. vyd., Praha: Avicenum, 1986
11. ELLIOTTOVÁ, M.: *Jak ochránit své dítě*, 1. vyd., Praha: Portál, 1995, 173 s., ISBN 80-7178-034-0
12. CHMELÍK, J.: *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*, 2. vyd., Praha: MV ČR, 1998, 122 s.
13. KAISER, G., *Kriminologie*, 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1994, 268 s., ISBN 80-7179-002-8
14. KOLOUŠEK, L.: *Vliv rodinného prostředí na kriminalitu mládeže*, Brno: 2009
15. KRAUS, B.: *Základy sociální pedagogiky*, 1. vyd., Praha: Portál, 2008, 215 s., ISBN 978-80-7367-383-3

16. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V.: *Člověk-Prostředí-Výchova*, 117 publikace, Brno: Paido, 2001, 199 s., ISBN 80-7315-004-2
17. LABÁTH, V.: *Riziková mládež*, 1. vyd., Praha: Slon, 2001, 157 s., ISBN 80-85850-66-4
18. LOVASOVÁ, L.: *Rodinné vztahy*, Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, 32 s., ISBN 80-86991-66-0
19. MACEK, P.: *Adolescence*, 2. vyd., Praha: Portál, 2003, 141 s., ISBN 80-7178-747-7
20. MÁDROVÁ, E.: *Zkuste být dítětem*, 1. vyd., Praha: Portál, 1998, 113 s., ISBN 80-7178-229-7
21. MATĚJČEK, Z.: *Rodiče a děti*, 2. vyd., Praha: Avicenum, 1989
22. MATĚJČEK, Z. a kol.: *Náhradní rodinná péče*, Praha: Portál, 1999, 183 s., ISBN 80-7178-304-8
23. MATOUŠEK, O.: *Metody a řízení sociální práce*, 1. vyd., Praha: Portál, 2003, 384 s., ISBN 80-7178-548-2
24. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*, 2. vyd., Praha: Portál, 2003, 344 s., ISBN 80-7178-771-X
25. McNEILL, F., BATCHELOR, S.: *Soudnictví pro mladistvé – přehled studií*, Katedra sociální politiky, Universita Glasgow, 2003, 51 s.,
26. MLČÁK, Z.: *Dysfunkční rodina – teoretické a diagnostické aspekty*, Ostrava: Atelier Milata, 1996, 123 publikace, 22 s.,
27. MOTEJL, O., ČERNÁ, I., PANOVSÁ, K.: *Rodina a dítě*, Praha: Aspi, 2007, 215 s.,
28. RONENOVÁ, T.: *Psychologická pomoc dětem v nesnázích*, 1. vyd., Praha: Portál, 2000, 160 s., ISBN 80-7178-370-6
29. ŘEZÁČ, J.: *Sociální psychologie*, 1. vyd., Brno: Paido, 1998, 268 s., ISBN 80-85931-48-6
30. SCHOOLEROVÁ, E. J., *Adopce vztah založený na slibu*, 1. vyd., Praha: Návrat domů, 1993, 219 s., ISBN 80-7255-066-7
31. STEJSKALOVÁ, M.: *Rodinné prostředí neplodných manželských párů*, Rigorozní práce, Prostějov: 2009

32. STŘELEČ, S. a kol.: *Kapitoly z rodinné výchovy*, 1. vyd., Praha: Fortuna, 1992, 157 s., ISBN 80-85298-84-8
33. ÚLEHLA, I.: *Umění pomáhat*, 2. vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, 128 s., ISBN 80-86429-36-9
34. VAVŘÍKOVÁ, H.: *Etopedie*, Diplomová práce, Havířov 2008
35. ZELENÁ, M., KLÉGROVÁ, A.: *Podpora rodiny*, Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, 32 s., ISBN 80-86991-67-9
36. ZOUBKOVÁ, I., NIKL, J., ČERNÍKOVÁ V.: *Kriminalita mládeže*, 1.vyd., Praha: PA ČR, 2001, 89 s., ISBN 80-7251-070-3
37. Hrubá, M.: *Základní principy osvojení v mezinárodních dokumentech*, Právo a rodina, č. 7/2007, Linde Praha, 2007, s. 15

Internetové zdroje

38. www.soc.cas.cz/info/cz, staženo 31. 10. 2011
39. www.rozumacit.cz/náhradní-rodinná-péče, staženo 10. 12. 2011
40. www.umpod.cz/osvojení, staženo 11. 3. 2012
41. www.iustin.cz staženo 31. 10. 2011
42. www.prevence.sananim.cz, staženo 9. 10. 2011

Seznam příloh

Příloha č. 1: dotazník

Vážené sociální pracovnice/ci, kurátoři pro mládež, dovoluji si Vás požádat o vyplnění následujícího dotazníku, který je součástí mé diplomové práce na téma „Vliv rodinného prostředí na kriminalitu dětí a mládeže“. Dotazník je anonymní a výsledky použiji jenom ve své diplomové práci.

Vaše odpovědi, prosím, označte kroužkem.

Děkuji za spolupráci.

Bc. Hana Buiglová

1. Jste:

- muž
- žena

2. Jak dlouho se věnujete této profesi?

0 – 5 roků

6 – 10 roků

11 roků a více

3. Pracuji:

- městský úřad
- magistrát města

4. Kolik evidujete rodin, kde se vyskytuje kriminalita mládeže?

5. Z jakého rodinného prostředí mladiství delikventi pocházejí? (ke každé variantě napište, prosím počet)

- úplná rodina (rodiče jsou manželé)
- neúplná rodina – jeden z rodičů je nevlastní
- neúplná rodina – rozvod manželství
- neúplná rodina – smrt jednoho z rodičů
- rodič samoživitel (dítě od narození vyrůstá jen s jedním z rodičů)
- nesezdané manželství
- děti z pěstounských rodin
- děti z ústavní výchovy
- děti adoptivních rodičů

6. Jaké je ekonomické zázemí těchto rodin? (ke každé variantě napište, prosím, počet)

- rodiče jsou zaměstnaní
- jeden z rodičů nepracuje
- oba rodiče nepracují

7. Jaké je vzdělání rodičů? (ke každé variantě napište, prosím, počet)

- rodiče s vysokoškolským vzděláním
- rodiče se středním vzděláním
- rodiče vyučení nebo se základním vzděláním

8. Byli/Jsou rodiče mladistvých delikventů ve výkonu trestu? (ke každé variantě, napište, prosím, počet)

- ano
- ne
- není mi známo

9. Byli/Jsou rodiče mladistvých delikventů projednávání v přestupkové komisi? (ke každé variantě napište, prosím, počet)

- ano
- ne

- není mi známo

10. Pohlaví dětských a mladistvých delikventů, (ke každé variantě napište, prosím, počet)

- chlapci
- dívky